

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

FAUSTA VIKTORIJA OSIČNAITĖ
TARPTAUTINĖS ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS PROGRAMA

ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO PROBLEMA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
lektorius
Laimonas Markauskas

Konsultantas –
doc. dr. Edita Žiobienė

Vilnius, 2012

TURINYS

Įvadas	3
1. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO PARADIGMA	6
1.1. Žmogaus teisių ir laisvių sampratos genezė ir pagrindiniai principai	6
1.2. Žmogaus teisių ir laisvių katalogo susiformavimo prielaidos ir jų istorinė raida	11
1.3. Žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimas ir sistema.....	19
2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO JURIDINIS ĮTVIRTINIMAS.....	27
2.1. Žmogaus teisių ir laisvių sąrašas Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos rėmuose.....	27
2.2. Žmogaus teisės ir laisvės konstitucinėse normose.....	29
2.3. Naujų arba trečiosios kartos žmogaus teisių ir laisvių formulavimas.....	36
3. ŽMOGAUS TEISĖS IR LAISVĖS: RIBOS, UNIVERSALUMAS IR KULTŪRINIO RELIATYVIZMO KONTEKSTAS.....	41
3.1. Žmogaus teisių ir laisvių ribojimas	41
3.2. Žmogaus teisių ir laisvių katalogas globalizacijos bei kultūrinės įvairovės sąlygomis.....	47
Išvados.....	53
Santrauka.....	55
Summary.....	56
Literatūra	57
Priedas	

IVADAS

Moderni žmogaus teisių ir laisvių samprata susiformavo prigimtinės teisės doktrinos, humanizmo idėjų, utilitarizmo filosofinės mokyklos, revoliucijų bei pasaulinių karų padarinių įtakoje. Vienas didžiausių praeito amžiaus pasiekimų – prigimtinių žmogaus teisių idėjos visuotinis pripažinimas. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui suvokta, jog žmogaus teisių ir laisvių katalogo apimtis bei jo įgyvendinimas yra itin reikšminga sritis, todėl negali būti traktuojama vien kaip nacionalinės teisės dalykas. Bendro žmogaus teisių ir laisvių sąrašo paskelbimas pasaulio bendruomenei bei siekis paraginti valstybes pripažinti ir gerbti šiame sąrašė išvardytas teises ir laisves, lėmė tarptautinės žmogaus teisių teisės atsiradimą.

Pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principas, kaip vienas bendrųjų tarptautinės teisės principų, 1945 m. buvo įtvirtintas Jungtinių Tautų Organizacijos Chartijoje,¹ numatančioje tarptautinį bendradarbiavimą skatinant ir plėtojant pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms (1 str. 3 d.). Ilgainiui Jungtinių Tautų organizacijos rėmuose buvo sukurta savita žmogaus teisių sistema, kuri nustatė bendruosius žmogaus teisių standartus, įpareigojusius šalis, Jungtinių Tautų nares, gerbti šias teises siekiant visuotinio žmogaus teisių pripažinimo bei veiksmingo žmogaus teisių gynimo visame pasaulyje. Reikšmingų tarptautinių žmogaus teisių sutarčių pagrindu buvo sukurta šiose sutartyse įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo priežiūros bei kontrolės sistema, jungianti tarptautinę, regioninę bei nacionalinę žmogaus teisių sistemas į bendrą visumą.

Šiandien pagrindinės žmogaus teisės yra kodifikuotos daugelyje dokumentų: 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje,² 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte,³ 1966 m. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte,⁴ 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje,⁵ gausybėje kitų tarptautinių ir regioninių dokumentų, taip pat nacionalinėse konstitucijose ir kituose įstatymuose. Tačiau nereikėtų pamiršti, jog žmogaus teisių ir laisvių sąrašas yra nuolat kintantis. XX a. antroje pusėje, ypač dėl globalizacijos veiksnių įtakos, žmogaus teisių katalogas neišvengiamai plečiasi į jį įtraukiant naujas asmenų grupes bei gyvenimo sritis, formuojasi nauji žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimo pagrindai.

¹ Jungtinių Tautų Organizacijos Chartija (1945) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.

³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

⁴ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

⁵ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950) // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

Vienas didžiausių iššūkių žmogaus teisių teisės raidai yra tarptautinių žmogaus teisių standartų perkėlimas į nacionalinę teisę ir praktiką. Tačiau nepaisant aukščiau minėtų pastangų, žmogaus teisių suvokimas bei įtvirtinimas įvairiose pasaulio visuomenėse bei kultūrose skiriasi, o kai kuriose jų – žmogaus teisių pažeidimai yra itin dažni bei šiurkštūs. Kiekvienos šalies teisė, kad ir remdamasi tais pačiais bendraisiais principais, dėl tiesiogiai joje atsispindinčių ekonominių, socialinių, politinių ir kitų veiksnių, turi tik jai vienai būdingų savybių. Valstybėse, kuriose žmogaus teisių klausimas suvokiamas kaip išskirtinai vakarų pasaulio kultūros dalis, juntamas nemenkas pasipriešinimas visuotinei žmogaus teisių ir laisvių sąrašo integracijai. Todėl kyla žmogaus teisių ir laisvių katalogo universalumo santykiyje su ekonomine, socialine, kultūrine, vertybinė įvairovė, klausimas.

Tyrimo problema – žmogaus teisių ir laisvių katalogo neapibrėžtumas bei santykinis universalumas.

Tyrimo objektas – prigimtinių žmogaus teisės ir laisvės, jų grupavimo į katalogą pagrindai, filosofinis, socialinis, teisinis, žmogaus teisių ir laisvių pagrindimas, žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos bei atvejai, žmogaus teisių katalogo universalumas, jo santykinumo prielaidos.

Tyrimo dalykas – darbe gilinamasi į žmogaus teisių ir laisvių sampratos raidą, teisių ir laisvių grupavimo pagrindus, atskleidžiamos žmogaus teisių ir laisvių katalogo susiformavimo prielaidos, jo apimtis, sąrašo plėtros tendencijos, taip pat aptariami kai kurie žmogaus teisių katalogo praktiniai aspektai – nagrinėjami žmogaus teisių ribojimo atvejai, apžvelgiamas absoliučių teisių sąrašas, keliamas universalumo klausimas globalizacijos bei kultūrinės įvairovės sąlygomis.

Tyrimo mokslinė hipotezė – nors žmogaus teisių ir laisvių katalogo universalumas yra visuotinai deklaruojamas ir visos pasaulio valstybės skatinamos kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui garantuoti pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių minimumą, dėl kultūrinės, socialinės, ekonominės įvairovės žmogaus teisių katalogo universalumas yra santykinis.

Pagrindinis šio ***tyrimo tikslas*** – žmogaus teisių ir laisvių katalogo, įtvirtinto tarptautiniuose, regioniniuose bei nacionaliniuose dokumentuose atskleidimas bei žmogaus teisių ir laisvių katalogo universalumo įvertinimas.

Siekiant nustatyto tikslo, buvo iškelti tokie ***tyrimo uždaviniai***:

- 1) atskleisti ir pagrįsti žmogaus teisių ir laisvių sampratą, katalogo susiformavimo prielaidas, jo istorinę raidą, žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimo įvairovę bei sistemą;
- 2) apžvelgti žmogaus teisių ir laisvių katalogų apimties panašumus bei skirtumus remiantis tarptautiniais, regioniniais dokumentais, taip pat valstybių konstitucijų

pavyzdžiais, siekiant nustatyti tarptautinėje bendruomenėje bei įvairiose pasaulio šalyse priimtų žmogaus teisių ir laisvių katalogų ypatumus;

- 3) atskleisti žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygas, absoliučių teisių sąrašą ir atlikti žmogaus teisių ir laisvių katalogo universalumo globalizacijos bei kultūrinio reliatyvizmo sąlygomis analizę, siekiant nustatyti žmogaus teisių ir laisvių absoliutumo bei santykinumo problemas.

Atsižvelgiant į iškeltus uždavinius, *darbo turinį* sudaro 3 skyriai bei išvados. Darbas suskirstytas į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų ir problemų pobūdį.

Pirmajame skyriuje atskleidžiama žmogaus teisių ir laisvių samprata, jos susiformavimo filosofiniai, moraliniai, politiniai ir socialiniai pagrindai, pagrindiniai principai, istorinė žmogaus teisių ir laisvių katalogo raida, žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimo bei sisteminimo ypatumai.

Antrajame skyriuje aptariami pagrindiniuose Jungtinių Tautų Organizacijos bei Europos Tarybos žmogaus teisių dokumentuose įtvirtinti žmogaus teisių katalogai. Atsižvelgiant į darbo apimtį lyginamuoju aspektu nagrinėjami keli konstitucinio žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimo pavyzdžiai Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos Respublikos, Japonijos ir Lietuvos Respublikos konstitucijose. Taip pat analizuojamas naujų trečiosios kartos žmogaus teisių reglamentavimas.

Trečiajame skyriuje nagrinėjamos žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos bei atvejai, gilinamasi į žmogaus teisių ir laisvių universalumo klausimą. Atskleidžiama kultūrinio reliatyvizmo bei globalizacijos įtaka žmogaus teisių katalogo apimčiai.

Darbo pabaigoje formuluojamos išvados.

Analizuojant iškeltas problemas, taikomi mokslinės bei teisinės literatūros analizės, lyginamasis, analitinis, sisteminis, struktūrinis, apibendrinimo, istorinis ir kt. *tyrimo metodai*.

Pagrindiniai tyrimo šaltiniai – Reikšmingiausi žmogaus teisių dokumentai, priimti Jungtinių Tautų Organizacijos bei Europos Tarybos rėmuose: Jungtinių Tautų Chartija (1945), Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948), Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966), Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966), Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), Europos socialinė chartija (1961) ir kiti tarptautiniai bei regioniniai teisės aktai; Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992), įvairių užsienio valstybių konstitucijos, publikuoti mokslininkų darbai, jurisprudencija.

1. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO PARADIGMA

1.1. Žmogaus teisių ir laisvių sampratos genezė ir pagrindiniai principai

Žmogaus teisių teisė susiformavo tik po Antrojo pasaulinio karo, tačiau įžengdama į XX amžių, žmogaus teisių samprata jau turėjo ilgą istoriją. Modernios žmogaus teisių sampratos susiformavimą lėmė senovės graikų ir romėnų humanizmo idėjos, Naujųjų amžių filosofija, dviejų teisės doktrinų – prigimtinės bei pozityviosios raida, ilgametės socialinės kovos už feodalinės priespaudos panaikinimą bei laisvės ir lygiateisiškumo įteisinimą, revoliuciniai XIX a. įvykiai, pasaulinių karų padariniai. Žmogaus teisių sistemos raidai įtaką darė tam tikru laikotarpiu vyravusios filosofinės etikos teorijos, kurios „pagrindžia ir nurodo, kurie žmogaus poelgiai yra nedori, o kurie, priešingai, dori ir pageidautini, kurie pažeidžia kito asmens teises, o kurie jas gina, saugo, puoselėja”.⁶ Šio proceso metu idealistiniai siekiai tapo ne tik kai kurių teisės aktų dalimi, atskirų valstybių teisinės sistemos komponentu, bet ir virto tarptautine žmogaus teisių apsaugos sistema.⁷ Pažymėtina, kad nevakarietiškos žmogaus teisių sampratos plėtotė ypatingo vaidmens nesuvaidino, ir galima sakyti, kad žmogaus teisių argumentavimas iš esmės vyko europinės inetelektualinės tradicijos viduje. Todėl analizuojant modernų teisių ir laisvių sąrašą, šiame darbe koncentruojamasi ties demokratinėje vakarietiškoje visuomenėje susiklosčiusio katalogo kilmę bei raidą.

Pirmųjų žmogaus teisių apraiškų galima rasti Hamurabio kodekse (maždaug 2130 pr. m. e.), taip pat senovės hebrajų moralės apmąstymuose (pvz., Mozės įstatyme, maždaug 1400 m. pr. m. e.), senovės graikų filosofų darbuose (Platono, Aristotelio ir stoikų, maždaug 400–200 m. pr. m. e.). Viduramžiais prigimtinių teisių idėją plėtojo teologai Šv. Augustinas (354 – 430 m.) ir Šv. T. Akviniėtis (1225 – 1274 m.). Šiuolaikinės žmogaus teisių doktrinos pradmenys aptinkami Švietimo epochos mąstytojų T. Hobso (1588–1679 m.), Dž. Loko (1632–1704 m.), Š. L. Monteskjė (1689–1755 m.), Ž. Ž. Ruso (1712–1778 m.), I. Kanto (1724–1804 m.), taip pat A. Komto (1789–1857) ir J. St. Milio (1806 – 1873 m.) darbuose. Šiuo laikotarpiu jau buvo vystoma visuotinių teisių idėja suteikiant jai pasaulietinį, racionalų pagrindą.

Bene reikšmingiausią įtaką žmogaus teisių sampratos raidai padarė pozityviosios bei prigimtinės teisės doktrinų santykio plėtotė. Pozityvizmo srovei pradžią davė A. Komtas, vėliau

⁶ Pranevičienė B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai // Jurisprudencija. – Vilnius, 2008. T. 4(106). P. 36.

⁷ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 275.

šią filosofinę kryptį išpopuliarino J. St. Milis ir kiti XIX a. mąstytojai. Pozityvizmo teorijos šalininkai žmogaus teises kildino iš valstybės valios ir teisėje nepripažino jokių nuo teisėkūros subjektų nepriklausomų moralinių vertybių. Todėl atsivėrė vadžios savivalės ir formaliosios teisės sustabarėjimo galimybės, sudariusios prielaidas neigti žmogaus teises bei įsitvirtinti totalitariniams režimams.

Prigimtinės teisės koncepcija pradėta formuluoti dar antikinėje Graikijoje ir Romoje, buvo vystoma viduramžių krikščionybėje ir Renesanso epochoje. Skirtingai nuo pozityviosios teisės, prigimtinės teisės tiesioginiu šaltiniu, priklausomai nuo epochos, laikomas arba Dievo apreiškimas, arba žmogaus prigimtis, arba žmogaus protas. Prigimtinės teisės doktrina į žmogaus teises žvelgia kaip į nuo individo neatskiriamas teises. Viena pagrindinių šios doktrinos prielaidų yra tai, jog prigimtinės teisės normos įpareigoja tam tikram elgesiui nepriklausomai nuo valstybinės valdžios leidžiamų aktų bei nustato įstatymų leidėjui teisėkūros ribas.⁸

Šv. Augustinas pozityviają teisę vadino laikinąja (*lex temporalis*), kadangi toje pačioje valstybėje laikui bėgant ji kintanti, įvairiose šalyse vis kitokia, tuo tarpu prigimtinė teisė yra įdiegta į žmogaus sąžinę ir įstatymas, neatsižvelgiantis į amžinąją teisę (*lex aeterna*), nėra teisė ir neprivalomas. XIII a. pabaigoje T. Akviniečio plėtojama teisės ir moralės teorija sujungė į vientisą teisės sistemą tiek pozityviosios teisės, tiek aukštesnius įstatymus.⁹ T. Akviniečio pateikta prigimtinės teisės interpretacija nepriešina prigimtinės teisės pozityviajai teisei, bet pabrėžia prigimtinės teisės egzistavimą pozityviojoje teisėje. Atsižvelgiant į tai, kad pozityvioji teisė turėtų neprieštarauti prigimtinėi teisei, prigimtinės teisės įtraukimas į pozityviają teisę užtikrina didesnes praktinio jos įgyvendinimo galimybes.¹⁰ Taigi, valstybės leidžiami įstatymai tik tada yra teisiniai, kai neprieštarauja prigimtinėi teisei.

Pagrindinių žmogaus teisių idėją naujaisiais amžiais išplėtojęs XVII amžiaus anglų filosofas Dž. Lokas teigė, kad pagrindinėmis teisėmis laikytinos teisė į gyvybę, teisė į laisvę bei teisė į nuosavybę. Anot šio mąstytojo, šias pagrindines teises žmonės yra įgiję iš gamtos tada, kai dar nebuvo valstybės, vadinasi, pagrindinės teisės nepriklauso nuo valstybės noro ar nenoro jas pripažinti. Valstybės paskirtis yra šias teises apginti, o jei valstybės valdžia į šias teises savavališkai kėsintųsi, piliečiams leista priešintis. Žmogaus suverenumo suvokimas, jo nepriklausymas nuo monarcho valios tapo žmogaus teisių idėjų ištakomis. Dž. Loko idėjos buvo praktiškai pritaikytos rengiant Amerikos nepriklausomybės deklaraciją (1776 m.). Dž. Lokas buvo vienas pirmųjų filosofų ir politikų kuris formulavo žmogaus teises kaip politinės sistemos

⁸ Vaišvila A. Teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2009. P. 67, 70.

⁹ Blinstrubis T. Kai kurie konstitucinės prigimtinės teisės interpretavimo aspektai vadovaujantis tomistine koncepcija // Jurisprudencija. – 2008. -T. 9 (111). P. 116.

¹⁰ Ten pat. P. 122.

koncepcijos integralų elementą. Tarp jo pasekėjų buvo daug žymių mokslininkų, o Ž. Ž. Ruso buvo vienas žymiausių.¹¹

XVIII amžiuje formavosi buržuazinė ideologija, kurios pagrindinis šaltinis buvo racionalistinė šviečiamoji filosofija, pagal kurią visko matu laikytas protas. Ž. Ž. Ruso buvo pirmasis, sukilęs prieš šį proto kultą.¹² Jis gynė prigimtines bei jausmų teises. Teiginys, kad lygybė yra aukščiausia žmogaus teisė, o nelygybė – didžiausias blogis, tapo Ž. Ž. Ruso dogma. Ruso idealas turėjo priartinti visuomenę prie gamtos, jis buvo demokratiškas, bylojęs apie valstybę, kurioje viešpatautų aukščiausios dorovinės vertybės - laisvė ir lygybė.¹³ „Atsisakyti savo laisvės – reiškia atsisakyti savo žmogiškojo orumo, žmogaus prigimties teisių, net jos pareigų <...>. Toks atsisakymas nesuderinamas su žmogaus prigimtimi. Atimti iš žmogaus valios laisvę – tai reiškia iš jo veiksmų atimti bet kokią galią.“¹⁴ Taigi, kalbėdamas apie laisvę, jis šią kategoriją susiejo su žmogiškuoju orumu bei prigimtinėmis teisėmis. Visuomeninės Ž. Ž. Ruso idėjos greitai pakirto pagarbą esamai tvarkai ir išlaisvino perversmo jėgas.¹⁵

Apibendrinant šių dviejų doktrinų santykį, prigimtine teisę galima būtų laikyti teisės normų turiniu, o pozityviają – prigimtinių teisių formaliąją išraišką. Būtent pozityviosios teisės normomis prigimtines teisės idėja buvo išreikšta teisės aktuose, kuomet pradėtas formuoti žmogaus teisių ir laisvių sąrašas.

Siekiant atskleisti aplinkybes, kurios sukuria žmogaus teises, prof. A. Pumputis siūlo pirmiausia apibrėžti visiems visuomenės nariams bendrus pagrindinius poreikius. Anot profesoriaus, „poreikių sistema yra pats tinkamiausias būdas pagrįsti pagrindinių žmogaus teisių prigimtį“. Kuomet pagrindiniai žmonių poreikiai netenkinami, visuomenė skyla, ji pradeda reikšti nepasitenkinimą esama situacija, o tai sąlygoja pilietinius karus bei revoliucijas. Socialinės kovos ir perversmai lemia politinės ir teisinės sistemos pokyčius, žmogiškaisiais poreikiais grindžiamą žmogaus teisių sąrašo formulavimą.

Kaip matome, žmogaus teisių samprata turi platų moralinį, filosofinį, politinį bei teisinį kontekstą, todėl suformuluoti vienareikšmį žmogaus teisių terminą nėra paprasta. Pasak J. Donnelly, pats terminas „žmogaus teisės“ nurodo tiek šių teisių prigimtį, tiek šaltinį: tai yra teisės, kurias individas turi paprasčiausiai dėl to, kad yra žmogus.¹⁶ Pastebima, kad dažniausiai

---

¹¹ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 276.

¹² Genzelis B. Žanas Žakas Ruso ir jo socialinė koncepcija // Rinktiniai raštai. Vilnius, 1979. p. 5-15. P. 5.

¹³ Rousseau // Tatarkiewicz, W. Filosofijos istorija. Naujųjų amžių filosofija. Vilnius, 2002. P. 179-184.

¹⁴ Ruso Ž.Ž. Apie visuomenės sutartį, arba politinės teisės principai // Rinktiniai raštai. Vilnius, 1979. P. 143.

¹⁵ Rousseau // Tatarkiewicz, W. Filosofijos istorija. Naujųjų amžių filosofija. Vilnius, 2002. P. 184.

¹⁶ Donnelly J. International Human Rights. Dilemmas in World Politics.- University of Denver: Westview Press, Oxford, 1993. P. 20.

sąvokos „žmogaus teisės“, „prigimtinės teisės“, „pagrindinės teisės ir laisvės“, „pilietinės laisvės“ ir kt. vartojamos kaip sinonimai.

Kaip pažymi prof. T. Birmontienė, „teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisės ir laisvės, nes laisvės – taip pat teisės tik kitoje žmogaus funkcionavimo sferoje, į kurią valstybė negali kištis, pvz.: minties laisvė.“¹⁷ Plėtodama mintį, profesorė pažymi, kad „žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti.“¹⁸

Literatūroje sutinkama ir tokia nuomonė, kad nors bendrame kontekste žmogaus teisių ir laisvių sąvokos dažnai yra vartojamos kartu, tačiau jos reiškia dvi skirtingas konstitucinės apsaugos sritis. Laisvė gali būti suprantama kaip apribojimų ar suvaržymų netaikymas tam tikram asmens veikimui ar neveikimui. Tuo tarpu teisės apsaugo laisvę teisiškai apibrėždamas ribas tarp asmens laisvės bei valstybės valdžios. Iš esmės, teisės nustato valstybės valdžios įsikišimo į asmens laisvę ribas.¹⁹

Prof. A. Vaišvila išsako mintį, kad „būtų tikslinga atsisakyti termino prigimtinės žmogaus teisės ir vietoj jo vartoti nevalstybinės kilmės žmogaus teisės“.²⁰ Tuo tarpu prof. V. Vadapalas teigia, kad nepaisant daugiapakopio žmogaus teisių teorinio pagrindo, prigimtinių žmogaus teisių sąvokos teisinis apibrėžimas yra visiškai įmanomas remiantis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsniu, kuriame teigiama, jog „Visi žmonės gimsta lygūs savo orumu ir teisėmis“. Profesorius nagrinėjamą sąvoką sieja su prigimtiniu žmogaus teisių supratimu bei konstatuoja, kad „žmogaus teisės yra neatskiriamos nuo žmogaus asmenybės. Žmogaus teisės yra visuomeninės vertybės“.²¹

Žmogaus teisių sąvoka neretai siejama su žmogiškuoju orumu, kadangi visos žmogaus teisės ir laisvės kildintinos iš poreikio apsaugoti žmogiškąjį orumą, kuris yra visų žmogaus teisių ir laisvių bendras vardiklis. 1948 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje skelbiama: „visų žmonių giminės narių prigimtiniu orumu ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas.“ Tai reiškia, kad nė viena teisė ar laisvė negali būti naudojama kito žmogaus orumui pažeisti ir kad žmogaus orumas savaime yra pagrindinė, visas kitas teises inegruojanti vertybė, todėl žmogaus teisių ir laisvių sąrašo paskelbimas, teisių užtikrinimas bei tinkama jų apsauga yra būtinieji elementai siekiant pagarbos žmogaus orumui.²²

¹⁷ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 275.

¹⁸ Ten pat. P. 279.

¹⁹ Domino John, C. Civil Rights & Liberties in the 21st Century (Second Edition). P. 1.

²⁰ Vaišvila A. Teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2009. P. 135.

²¹ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 265.

²² Henkin L., Hargrove J. L., Human rights: an Agenda for the next century. - Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994. P.168.

Žmogaus teisių sampratą galima būtų apibrėžti atskleidžiant pagrindinius žmogaus teisių teisės principus. Su žmogaus teisių samprata sietinos tokios vertybės kaip pagarba asmeniui ir žmogiškajam orumui, lygiateisiškumas, tautų apsisprendimo laisvė, taika, demokracija, teisingumas, lygybė, teisėtumas, pliuralizmas, pažanga, geresnė gyvenimo kokybė bei solidarumas.²³ Deklaruojama, kad visos žmogaus teisės yra lygios ir neatimamos,²⁴ visuotinos, nedalomos, tarpusavyje susijusios ir viena kitą sąlygojančios.²⁵ Trumpai apžvelgsime kiekvieną iš šių principų.

Vadovaujantis lygybės principu, visi žmonės yra lygūs prigimtinėmis teisėmis bei orumu, todėl niekam neturėtų būti paneigtos žmogaus teisės dėl tautybės, etninės kilmės, rasės, religijos, lyties, amžiaus, kalbos, seksualinės orientacijos, negalios, politinių ir kitų pažiūrų bei remiantis kitais diskriminaciniais pagrindais.

Žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės laikytinos visuotinėmis, nes pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos bei individualių savybių, o šių teisių įtvirtinimas bei apsauga laikytina visų pasaulio valstybių pareiga.

Visos žmogaus teisės ir laisvės yra nedalomos, kadangi jos yra neatskiriamos nuo žmogiškojo orumo. Taigi, visos žmogaus teisės yra vienodai reikšmingos, ir kataloge išdėstomos be jokios hierarchijos. Vienos teisės panaikinimas užkerta kelią naudojimuisi likusiomis teisėmis bei laisvėmis. Todėl, pavyzdžiui, kiekvieno žmogaus teisė į pakankamą pragyvenimo lygį negali būti įgyvendinta paneigus tokias teises kaip teisė į sveikatą ar teisė į išsilavinimą.

Kiekviena žmogaus teisė yra tarpusavyje susijusi ir viena kitą sąlygoja, nes jos visos prisideda prie žmogaus vystymosi, jo fizinių, psichologinių bei dvasinių poreikių tenkinimo ir taip sudaro sąlygas visavertiškam žmogaus gyvenimui visuomenėje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad visos Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus teisės ir laisvės sudaro vieningą ir darnią sistemą.²⁶ Anot E. Jarašiūno, ši nuostata reiškia, kad konkrečios teisės ir laisvės turinys bei ribos visados atskleidžiami tik visos žmogaus teisių ir laisvių sistemos kontekste ir jokios teisės negalima aiškinti atsietai nuo šios sistemos.²⁷ Vadinasi, vienos teisės įgyvendinimas dažnai priklauso nuo kitų teisių įgyvendinimo. Pavyzdžiui, tam tikromis aplinkybėmis žmogaus teisės į sveikatą įgyvendinimas gali priklausyti nuo teisės gauti informaciją, teisės į išsilavinimą ar teisės į pažangą užtikrinimo.

---

²³ 1993 m. Vienos deklaracija, preambulė:

[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument) [Žiūrėta 2011 10 11]

²⁴ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497. Preambulė.

²⁵ 1993 m. Vienos deklaracija, 5 str.

[http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument) [Žiūrėta 2011 10 11]

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo“. Valstybės žinios, 2005-01-04, Nr. 1-7.

²⁷ Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Žmogaus teisių apsaugos institucijos. Kolektyvinė monografija.- Vilnius, 2009. P. 216.

Aptarėme žmogaus teisių ir laisvių idėjos ištakas, sampratą ir pagrindinius principus. Tačiau siekiant apsaugoti esmines žmogiškąsias vertybes ir poreikius nuo nepagrįsto viešosios valdžios institucijų įsikišimo, prigimtinių žmogaus teisių idėjos išreiškimo moralės ir etikos normomis ar apsiribojimo filosofiniu diskursu nepakako, ji turėjo būti teisiškai apibrėžta. Taigi, žmogaus teisių ir laisvių juridinis išvardijimas kildinamas iš būtinybės nustatyti viešosios valdžios veikimo ribas siekiant visapusiškai užtikrinti pagarbą žmogiškajam orumui.

1.2. Žmogaus teisių ir laisvių katalogo susiformavimo prielaidos ir jų istorinė raida

Žmogaus teisės yra daugiapakopė kategorija, turinti politinį, teisinį bei moralinį aspektus. Ji gimė kovoje su feodالية priespauda, socialine nelygybe ir kuriant valstybę bei visuomenę, pagrįstas laisvės, lygybės ir brolybės idealais.²⁸ Atsižvelgiant į darbo apimtį, šioje dalyje paminėtinos tik pačios reikšmingiausios istorinės aplinkybės, kurios sąlygojo šiuolaikinio žmogaus teisių ir laisvių katalogo formavimąsi.

Pagrindinį vaidmenį užtikrinant piliečių lygiateisiškumą ir jų pilietines laisves vaidino teisės viršenybės prieš valdžią reikalavimas. Čia didelę įtaką darė senos britų politinės teisinės tradicijos, lėmusios žmogaus teisių ir laisvių pavertimą teisine kategorija.²⁹

Pirmuoju juridiniu dokumentu, žyminčiu modernaus žmogaus teisių katalogo evoliucijos pradžią, laikytina 1215 m. Anglijos karaliaus Jono priimta Didžioji laisvių chartija („*Magna Charta*“). Šis dokumentas reikšmingas tuo, kad jame išvardytomis teisėmis, laisvėmis bei draudimais siekta apriboti monarcho absoliučią valdžią. Čia suformuluoti tokie principai, kaip priverstinio feodalinio darbo draudimas, visų asmenų lygybė prieš įstatymą, judėjimo laisvė, nuosavybės neliečiamybė, draudimas areštuoti, įkalinti, ištremti ar taikyti bet kokią kitą bausmę laisviems asmenims, nesilaikant įstatymų ir nesant teisėto perų nuosprendžio.³⁰ Tačiau nepaisant pirmųjų bandymų formuoti žmogaus teisių ir laisvių sąrašą, luomais bei luominėmis privilegijomis įtvirtinta nelygi gyventojų padėtis vis dar išliko pagrindinis feodalinės santvarkos požymis.

Feodalinių visuomeninių santykių ir vertybių sistemos žlugimą sąlygojo XVII – XVIII a. Anglijoje, Šiaurės Amerikoje ir ypač Prancūzijoje vykę didieji perversmai, padarę esminį poveikį žmogaus teisių katalogo raidai. Su Šiaurės Amerikos ir Prancūzijos revoliucijomis yra

²⁸ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 263.

²⁹ Ten pat. P. 264.

³⁰ *Magna Charta* // Laqueur W., Rubin B. *The Human Rights Reader*. – Penguin Books, New York – 1990. P. 101-104.

susijusi valdymo, pagrįsto rašytinėmis konstitucijomis, pradžia. Demokratėjant valstybės ir visuomenės gyvenimui, pradėjo plėtotis vadinamoji naujoji teisė, kurios iškelti universalūs lygybės, laisvės bei teisėtumo principai tapo teisinės valstybės pagrindu.³¹

1679 m., siekiant panaikinti tuo metu vyravusią praktiką areštuoti ir įkalinti žmones be kaltės įrodymo teisme, Anglijos parlamente buvo priimtas „Geresnio valdinių laisvės užtikrinimo ir nuo įkalinimo už jūrų apsaugojimo aktas“, kuris dar žinomas lotyniškuoju „*Habeas corpus act*“ pavadinimu. Šio dokumento tikslas buvo kovoti su karaliaus savivale, nustatant suimto iki teismo asmens teisinę padėtį, bei reglamentuoti teisinės asmens neliečiamybės garantijas. Čia aptinkama tokių visuotinai pripažintų demokratinių baudžiamojo proceso principų kaip nekaltumo prezumpcija, arešto teisėtumas, privalomas teisminės procedūros laikymasis. „*Habeas corpus act*“ nustatė, kad bet kuris areštuotas žmogus gali teismo pareikalauti jį paleisti arba nuteisti pagal įstatymą. Taip pat už tam tikrą nusikalstamą veiką suimtas žmogus, kuris manė esant areštą neteisėtu, turėjo teisę asmeniškai arba per savo atstovą raštu kreiptis į teismą su prašymu išduoti „habeas corpus“ įsakymą. Asmens, išlaisvinto pagal „habeas corpus“ įsakymą, nebuvo galima už tą patį nusikaltimą iš naujo iki teismo areštuoti.³²

Kitas reikšmingas Anglijos dokumentas, daręs įtaką universalios žmogaus teisių ir laisvių katalogo formavimuisi - 1689 m. Anglijos parlamento išleistas Teisių bilis, valstybėje įtvirtinęs parlamentinės monarchijos santvarką. Išdėstant kai kurias valdinių teises bei tobulinant teismų veiklą, šiuo aktu siekta dar labiau apriboti karaliaus valdžią.³³ Čia įtvirtintos tokios nuostatos, kaip laisvė nuo persekiojimo valdiniais kreipiantis su prašymais į karalių (5 str.), teisė žmonėms laikyti ginklus savigynos tikslais (7 str.), laisvi Parlamento rinkimai (8 str.), Parlamento narių kalbos laisvė (9 str.), draudimas taikyti žiaurias ar neįprastas bausmes (10 str.) ir kt.³⁴

Anglijoje besiformuojanti naujoji teisė darė įtaką ir jos užjūrio kolonijoms Jungtinėse Amerikos Valstijose. Čia pirmuoju žmogaus teisių katalogu laikytinas 1776 m. birželio 12 d. priimtas Virdžinijos teisių bilis, kurio 1 straipsnyje sakoma, kad „visi žmonės iš prigimties yra lygūs, laisvi, nepriklausomi ir turi tam tikras įgimtas teises, kurios vos tik asmenims tapus visuomenės nariais, negali būti atimamos jokiais vėlesniais jų palikuonių susitarimais. Prie tų teisių priklauso teisė į gyvybę ir laisvę, teisė įsigyti ir turėti nuosavybę, taip pat siekti laimės ir saugumo.“ Nors Virdžinijos teisių bilio normų formuluotės kiek primena Anglijos teisių bilį, į

³¹ Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija.-Vilnius, 2002. P. 255-257.

³² Ten pat. P. 273-275.

³³ Ten pat. P. 276-277.

³⁴ The English Bill of Rights (1689) // Laqueur W., Rubin B. The Human Rights Reader. – Penguin Books, New York – 1990. P. 104-106.

šiam dokumente skelbiamą sąrašą taip pat įtrauktos ir tokios teisės ir laisvės kaip teisė į teisingą teisumą (8 str.), spaudos laisvė (12 str.) bei religijos laisvė (16 str.).³⁵

Tais pačiais metais, Jungtinėse Amerikos Valstijose vieningai pritarus politiniam trylikos kolonijų atsiskyrimui nuo Anglijos, Kontinentinio kongreso sudaryta komisija parengė Nepriklausomybės deklaracijos tekstą, kurį liepos 4 d. vienbalsiai priėmė visų 13 kolonijų atstovai.³⁶ Teisiniu požiūriu, Nepriklausomybės deklaracija (toliau – Deklaracija) yra savarankiškas dokumentas, o ne sudedamoji priimtose Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos dalis, nors paprastai skelbiama kartu su ja.³⁷ Tačiau ši Deklaracija pagrįstai yra laikoma konstituciniu dokumentu, kuris buvo tiek Konstitucijos, tiek ir jos pataisų reikšmingas šaltinis.³⁸

Analizuojant žmogaus teisių ir laisvių katalogo raidą, šis dokumentas aktualus tuo, jog Deklaracijoje įtvirtinta prigimtinės teisės doktrinos esmė. Deklaracija skelbė, jog savaime suprantamomis laikomos šios tiesos: „visi žmonės yra sutverti lygūs ir pats Sutvėrėjas suteikė jiems tam tikras neatimamas teises, kurioms priklauso: gyvenimas, laisvė ir laimės siekimas“. Toliau Deklaracijoje pažymima, kad šias įgimtas neatimamas teises užtikrina žmonių įsteigtos vyriausybės, veikiančios valdomųjų sutikimu.³⁹ Remiantis šiais teoriniais teiginiais, galima sakyti, kad Deklaracija įtvirtino asmens teisę sukilti prieš priespaudą.⁴⁰

Nors Deklaracijoje įtvirtinta įgimtų žmogaus teisių ir laisvių koncepcija, kartais šis dokumentas kritikuojamas dėl to, kad nepasmerkė vergijos, nekėlė indėnų teisių likimo klausimo. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad Deklaracijos autorių tikslas tuo metu ir buvo ne prigimtinės teisės turinio plėtotė bei teisių ir laisvių katalogo suformulavimas, o būtent nepriklausomybės įtvirtinimas politiškai atsiskiriant nuo Anglijos.⁴¹

1787 m. priimta Jungtinių Valstijų Konstitucija⁴² siejama su konstitucinio reguliavimo įtvirtinimo pradžia. Tai pirmoji konstitucija pasaulyje, priimta tautos vardu. Konstitucija apibrėžė pagrindinių valstybinės valdžios institucijų steigimo, veiklos ir įgaliojimų turinį. Tačiau Filadelfijos Kongreso priimta Konstitucija žmogaus teisių ir laisvių nereglementavo. Todėl jau

³⁵ Virginia Bill of Rights, June 12, 1776: http://constitution.org/bor/vir_bor.htm [Žiūrėta 2011 10 15].

³⁶ Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija.-Vilnius, 2002. P. 301.

³⁷ Ten pat. P. 303.

³⁸ Mesonis G. Jungtinių Valstijų Konstitucija // Birmontienė T., Buikienė O., Jarašiūnas E., Mesonis G., Staugaitytė, V., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilytė J. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2005. P. 34.

³⁹ Laqueur W., Rubin B. The Human Rights Reader. – Penguin Books, New York – 1990. P. 107.

⁴⁰ Mesonis G. Jungtinių Valstijų Konstitucija // Birmontienė T., Buikienė O., Jarašiūnas E., Mesonis G., Staugaitytė, V., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilytė J. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2005. P. 35.

⁴¹ Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija.-Vilnius, 2002. P. 302.

⁴² Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija (1789): <http://www.house.gov/house/Constitution/Constitution.html> [Žiūrėta 2011 10 15].

1789 m. buvo priimtos ir 1791 m. ratifikuotos pirmosios dešimt pataisų, kurios visos kartu plačiai žinamos kaip Teisių bilis, įtvirtinęs pagrindines žmogaus teises ir laisves. Šios pataisos įtvirtino žodžio, sąžinės, taikių susirinkimų laisvę (I pataisa), su nuosavybe susijusias teises ir laisves (II – IV pataisos), tam tikras procesines garantijas (V-VIII pataisos), nustatė, jog nenurodytos Konstitucijoje teisės nepaneigia kitų teisių ir laisvių (IX pat.), apibrėžė federacijos ir valstijų įgaliojimus, nurodant, kad federacijai neperduotos teisės lieka valstijoms ir jų žmonėms (X pataisa). Ne tik Teisių bilis, bet ir vėlesnės pataisos vis plėtė ir reglamentavo žmogaus teises. Pvz., po Pilietinio karo buvo priimtos tryliktoji, keturioliktoji bei penkioliktoji pataisos, kuriomis panaikinta vergija, suteikta daugiau pilietinių teisių. Kaip nurodo prof. E. Jarašiūnas, XVIII a. JAV konstitucinėje sistemoje įtvirtintos klasikinėmis vadinamos teisės, kurių svarba ypatinga – tai asmens prioriteto santykyje su valstybe išraiška, tolesnės asmens teisių apsaugos pagrindas.⁴³

JAV Nepriklausomybės deklaracijos nuostatos, demokratiškosios švietėjų idėjos bei revoliucinis idealizmas padarė didžiulį poveikį naujos konstitucinės tvarkos elementų kūrimuisi Prancūzijoje. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos, kurios pradžia laikomi 1789 m. liepos 12-14 d. įvykiai, įtakoje, 1789 m. rugpjūčio 26 d. Steigiamasis susirinkimas priėmė garsiąją Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją, kuri išliko aktuali iki mūsų dienų ir yra patvirtinta šiuo metu galiojančioje Prancūzijos Konstitucijoje. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija reikšminga tuo, kad joje paskelbtas nors ir nedidelis, tačiau pakankamai turiningas žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių sąrašas bei įtvirtinti konstitucinės santvarkos principai.

T. Birmontienė pažymi, kad nors kai kuriuose ankstesniuose teisės aktuose žmogaus teisėms jau buvo skirtas dėmesys, tačiau 1789 m. Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija išlieka vienu svarbiausiu žmogaus teisių katalogą skelbiančiu aktu.⁴⁴ Konstitucinė reikšmė Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijai buvo suteikta ją kaip išžanginę dalį įtraukus į 1791 m. Prancūzijos Konstituciją. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje skelbiamas klasikiniu pavyzdžiu tapęs konstitucinių teisių katalogas kuris atsispindėjo daugelyje vėliau priimtų Europos valstybių konstitucijų.

Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos preambulėje nurodoma, kad šios deklaracijos tekste ryžtasi išdėstyti „įgimtas, neatimamas bei neliečiamas žmogaus teises“ atsižvelgiant į tai, jog vienintelė valdžios savivalės bei netinkamo valstybės valdymo priežastis yra „žmogaus teisių nežinojimas, užmiršimas ar nepaisymas“. 1 str. paneigta iki tol vyravusi luominė santvarka, įtvirtinant principinę prigimtinių teisės nuostatą, kad „Žmonės gimsta ir lieka laisvi bei

⁴³ Jarašiūnas E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. Jurisprudencija. – Vilnius, 2010. T. 2(120). P. 43.

⁴⁴ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 276.

lygiateisiai“; 2 str. išvardijamos konkrečios įgimtos bei neatimamos žmogaus teisės - „laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis priespaudai“, kurios išplečiamos ir konkretizuojamos tolesniuose šios deklaracijos straipsniuose. Paminėtinas Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 3 str., kuriame pabrėžiama, kad „tikrasis suvereniteto šaltinis yra tauta“. Ši nuostata reikšminga tuo, kad ji paneigė vienvaldišką valstybės valdymą ir iš karaliaus valdžios galias perkėlė į tautą.⁴⁵

Kitas žmogaus teisių ir laisvių raidai reikšmingas istorinis etapas siejamas su XX a. Europą sustingdžiusiu totalitariniu režimu. Šis laikotarpis pasižymi visišku žmogaus teisių panegimu, todėl suprantama, kodėl XX a. pabaigos konstitucijų kūrėjai siekė aukščiausios juridinės galios šelies teisės akte įtvirtinti žmogaus teisių ir laisvių gausą bei numatyti jų teismines gynybos garantijas.⁴⁶ Po hitlerinės Vokietijos sutriuškinimo, 1946 m. priimtos Prancūzijos Konstitucijos Preambulėje nurodoma, kad greta žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių, aptartų 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje, skelbiamos naujos ekonominės, politinės ir socialinės teisės, o šiuo metu galiojančios 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos preambulėje įtvirtinta, kad „Prancūzijos liaudis iškilmingai skelbia savo ištikimybę žmogaus teisėms ir nacionalinio suvereniteto principams, tokiems, kokie jie buvo išdėstyti 1789 metų Deklaracijoje, patvirtinti ir papildyti 1946 metų Konstitucijos preambulėje“.⁴⁷

Istoriškai Japonijos tradicijos stokojo dėmesio ir pagarbos individui bei jo pagrindinėms teisėms. Remiantis vakarietiškais konstitucinės teisėkūros tradicijomis, pagrindus reformoms, pakeitusiems Japonijos valstybinės santvarkos principus, padėjo 1889 m. priimta Meidži Konstitucija. Šis žingsnis lėmė Japonijos saviizoliacijos politikos pabaigą bei atsigrėžimą į Vakarų. Tačiau, nors minėtoji Konstitucija buvo parengta remiantis europietiškojo konstitucionalizmo patirtimi, o jos įsigaliojimas Japoniją pavertė konstitucine valstybe, ši Konstitucija kritikuota dėl jos deklaratyvumo, nes praktikoje individualios teisės buvo smarkiai varžomos.⁴⁸ Be to, šioje Konstitucijoje žmogaus teisės traktuotos ne kaip prigimtines teisės bei svarbiausios visuomenės vertybės, o kaip žmonėms suteiktos Imperatoriaus, todėl priklausomos nuo jo valios.⁴⁹ Taigi, XIX a. pabaigoje Japonija dar nebuvo visiškai perėmus Vakarų pasaulyje išaukštintų demokratinių vertybių.

---

⁴⁵ Laqueur, W., Rubin, B. *The Human Rights Reader*. – Penguin Books, New York – 1990. P. 118-120.

⁴⁶ Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Jarašiūnas E., Žiobienė E., Žalėnienė I., Vidrinskaitė S., Gailiūtė D. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos : kolektyvinė monografija*. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. P. 199.

⁴⁷ 1958 m. Prancūzijos Konstitucija // Jarašiūnas E., Mesonis G. *Užsienio šalių konstitucijos*. Mokomasis leidinys. Antrasis leidimas. - Vilnius, 2004. P. 7.

⁴⁸ Matsui S. *The Protection of „Fundamental Human Rights“ in Japan* // Peerenboom, R., Peterson, C. J., Chen, A. H. Y. *Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA*. - Routledge law in Asia, 2006. P.122.

⁴⁹ Beer, L. W., Itoh, H. *The Constitutional Case Law of Japan, 1970 through 1990*. University of Washington Press, Seattle and London, 1996. P. 8.

1947 m. priimta ir šiuo metu galiojanti Japonijos Konstitucija⁵⁰ buvo rengiama vadovaujantis JAV konstitucinių normų pavyzdžiu. Čia įtvirtinti tautos suvereniteto, pagrindinių žmogaus teisių apsaugos, lygybės prieš įstatymą ir pacifizmo principai. Trečiajame 1947 m. Japonijos Konstitucijos skirsnyje išdėstytas platus asmens teisių ir laisvių katalogas – vienas iškiliausių 1947 m. Japonijos Konstitucijos bruožų. Pakeisdama 1889 m. priimtą Meidži konstituciją, 1947 m. Japonijos Konstitucija įnešė radikalių pokyčių, suteikė prielaidas valstybės suklestėjimui bei demokratijai.⁵¹

Lietuvoje žmogaus teisių katalogas klostėsi Europos žmogaus teisių sistemos raidos įtakoje. XX a. pradžioje Lietuvai atgavus nepriklausomybę nuo Rusijos imperijos, 1922 m. buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, paregta remiantis tuo metu Vakaruose populiariomis liberalios filosofijos nuostatomis, įtvirtintomis 1789 m. Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos nuostatomis. Tačiau 1940 m. ir vėlesnė Sovietų Sąjungos okupacija sutrikdė savarankišką teisės raidą, todėl daugelį dešimtmečių Lietuva nedalyvavo kuriant ir taikant tarptautinius žmogaus teisių principus. Vakarų demokratinių valstybių patirtis žmogaus teisių srityje į Lietuvą sugrįžo tik atgavus nepriklausomybę 1990 m.,⁵² kuomet pradėta integruoti daugelį tarptautinės teisės nuostatų į įvairias teisės, ir visų pirma konstitucinės, sritis. „Lietuva priklauso Europos teisinei erdvei, vadovaujasi paplitusia žmogaus teisių samprata ir šių teisių apsaugos standartais“.⁵³ Todėl šiuo metu galiojanti 1992 m. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija parengta sekant Vakarų demokratinių vertybių puoselėjimo pavyzdžiu ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių dokumentus.⁵⁴ Konstitucijoje žmogaus teisės reglamentuojamos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“, III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ ir IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“: pilietinės ir politinės teisės yra išdėstytos II skirsnyje, socialinės, ekonominės, kultūrinės - III ir IV skirsniuose.

Apžvelgėme žmogaus teisių ir laisvių katalogo raidą nacionaliniuose dokumentuose. Kaip matome, nuo pirmosios konstitucijos, priimtos Jungtinėse Amerikos Valstijose 1787 m., iki pat XX a. pabaigos konstitucijų, konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių reguliavimas kito. Per kelis šimtmečius trukusią konstitucinio reguliavimo, ribojančio valdžią ir ginančio asmens teises, raidą, pasaulio šalių konstitucinių sistemų istorijoje išryškėjo tam tikri bendri dėsniumai. Iš pradžių konstitucijose daugiausia dėmesio buvo skiriama valstybės valdžios organizavimui ir

⁵⁰ Japonijos Konstitucija (1947): http://www.kantei.go.jp/foreign/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html [žiūrėta: 2011-10-11].

⁵¹ Percy R. Luney, Jr., and Kazuyuki Takahashi. Japanese Constitutional Law.-University of Tokyo Press, 1993.

⁵² Birmontienė, T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė, T., Jarašiūnas, E., Kūris, E., Maksimaitis, M., Mesonis, G., Normantas, A., Pumputis, A., Vaitiekienė, E., Vidrinskaitė, S., Žilys, J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 277.

⁵³ Jarašiūnas, E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Jarašiūnas E., Žiobienė E., Žalėnienė I., Vidrinskaitė S., Gailiūtė D. Žmogaus teisių apsaugos institucijos : kolektyvinė monografija. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. P. 233-234.

⁵⁴ Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. – Vilnius, 2000, T. 15(7). P. 67.

veiklai ir tik užsimerama apie kai kurias asmenines ir politines teises ir laisves, o naujausiose konstitucijose vis didesnė reikšmė tenka socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių ir laisvių apsaugai.⁵⁵

Kaip pažymi prof. T. Birmontienė, žmogaus teisių institutui įtaką daro „ne tik nacionalinės teisės raida, valstybės konstituciniai politiniai procesai, bet ir tarptautinis žmogaus teisių reglamentavimas.“⁵⁶ Klasikinė tarptautinė teisė iš esmės apėmė tik santykius tarp valstybių, o individo statusui įtakos beveik neturėjo. Vyravo požiūris, kad žmogaus teisės yra kiekvienos valstybės išimtinė vidaus kompetencijos sritis, todėl tarptautinė teisė negalinti nustatyti individo teisių ir pareigų. Esminiai pokyčiai įvyko po dviejų pasaulinių karų, kurių padariniai lėmė savarankiškos tarptautinės teisės srities - tarptautinės žmogaus teisių teisės susiformavimą. Dabar tarptautinės teisės aktuose jau tiesiogiai įtvirtinamos tam tikros žmogaus teisės ir laisvės.⁵⁷

Nors tarptautiniu lygiu žmogaus teisių kategorija pirmiausia įtvirtinta Jungtinių Tautų Organizacijos Chartijoje, tačiau Jungtinių Tautų Chartijos 1 str. 3 p. mini tarptautinį bendradarbiavimą skatinant pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kiti (pvz., 13 str. bei 56 str.) straipsniai taip pat yra skatinamojo pobūdžio. Šiame dokumente žmogaus teisės neapibrėžiamos ir neišdėstomos. Todėl laikytina, kad pirmą kartą universaliu lygiu pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės išvardijamos 1948 m. priimtoje Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje. Daugelyje Vakarų valstybių iki tol buvo deklaruojamas minimalus pilietinių ir politinių teisių sąrašas, Rytų blokas pasisakė už socialines, ekonomines ir kultūrinis teises, tuo tarpu Lotynų Amerikos šalys siekė įtvirtinti platų ir visapusišką žmogaus teisių ir laisvių katalogą.⁵⁸ Todėl Visuotinėje žmogaus teisių ir laisvių deklaracijoje buvo pasiektas kompromisas. Čia įtvirtinti bendrieji žmogaus teisių standartai be jokios hierarchijos išdėstant pilietines, politines, socialines, ekonomines ir kultūrinis teises. Kadangi Visuotinė žmogaus teisių deklaracija nėra teisiškai privalomas dokumentas, joje suformuluotas žmogaus teisių ir laisvių katalogas buvo perkeltas į 1966 m. priimtas dvi tarptautines sutartis: Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą bei Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą. Šie trys teisės aktai, kartu su vėliau priimtais paktų fakultatyviniais protokolais, sudaro vadinamąjį Tarptautinį žmogaus teisių bilį. Jame suformuluotas prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių katalogas atsispindi tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose, įvairių šalių konstitucijose

⁵⁵ Jarašiūnas E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. Jurisprudencija. – Vilnius, 2010. T. 2(120). P. 24.

⁵⁶ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 274.

⁵⁷ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 262.

⁵⁸ Craven M. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on its Development. – Oxford University Press, 1995. P. 17.

bei įstatymuose. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos pavyzdžiu buvo formuluojami regioniniai žmogaus teisių katalogai: Europos Taryba 1950 m. priėmė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, kurioje išdėstytos pilietinės bei politinės teisės, bei 1961 m. Europos socialinę chartiją⁵⁹, nustatančią ekonomines, socialines bei kultūrinės teises. Amerikos valstybių organizacija 1948 m. priėmė Amerikos žmogaus teisių deklaraciją⁶⁰ ir 1969 m. Amerikos žmogaus teisių konvenciją⁶¹, Afrikoje 1981 m. buvo priimta Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija,⁶² Arabų valstybių lyga 1994 m. priėmė Arabų žmogaus teisių chartiją,⁶³ o 1995 m. Nepriklausomų valstybių sandrauga - Nepriklausomų valstybių sandraugos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija.⁶⁴ Taigi, žmogaus teisių apsaugos universalios ir regioninės normos pastaruoju metu ypač sparčiai vystosi.

Kalbant apie žmogaus teisių katalogo raidą Europos Sąjungos teisėje paminėtina, kad 1950 m. pasirašytos trys Europos Bendrijų steigimo sutartys apskritai nenumatė specialių nuostatų dėl pagrindinių žmogaus teisių.⁶⁵ Vienintelė išimtis – dabartinis 141 str. (ex 119 str.) dėl reikalavimo vyrams ir moterims mokėti vienodą užmokestį už vienodos vertės darbą. Principą, kad Europos Sąjungos teisė užtikrina pagrindines žmogaus teises kaip bendruosius teisės principus, savo praktikoje įtvirtino Europos Teisingumo Teismas,⁶⁶ ilgainiui suformavęs nerašytą žmogaus teisių katalogą, pamažu įgavusį teisinį pagrindą ir minėtose Sutartyse. Pirmieji žingsniai, kuriuos žengė Europos Teisingumo Teismas žmogaus teisių apsaugos link, buvo susiję su ekonominėmis teisėmis, tokiomis kaip teisė į nuosavybę ir laisvė užsiimti verslu bei pasirinkti profesiją.⁶⁷

Europos Sąjungos piliečių teisės yra apibūdinamos daugelyje teisinių tekstų, kuriuos sunku aprėpti net specialistams. Pagrindinėmis laikomos teisės, kurios yra Valstybių narių konstitucinių tradicijų dalis ir kurios yra įtvirtintos tose tarptautinėse žmogaus teisių sutartyse,

⁵⁹ Europos socialinė chartija (1961) : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/035.htm> [Žiūrėta: 2012-01-20].

⁶⁰ Amerikos žmogaus teisių deklaracija (1948):http://www.oas.org/en/iachr/mandate/basic_documents.asp [Žiūrėta: 2012-02-25]

⁶¹ Amerikos žmogaus teisių konvencija (1969):http://www.oas.org/en/iachr/mandate/basic_documents.asp [Žiūrėta: 2012-02-25]

⁶² Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija (1981): http://www.africa-union.org/official_documents/treaties_%20conventions_%20protocols/banjul%20charter.pdf [Žiūrėta: 2012-02-25]

⁶³ Arabų žmogaus teisių chartija(1994): <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b38540.html> [Žiūrėta: 2012-02-25]

⁶⁴ Nepriklausomų valstybių sandraugos žmogaus teisių konvencija (1995) <http://www.unhcr.org/refworld/docid/49997ae32c.html> [Žiūrėta: 2012-02-25]

⁶⁵ Jacobs F. G. The Protection of Human Rights in the Member States of the European Community. The Impact of the Case Law of the Court of Justice // James O'Reilly. Human Rights and Constitutional Law : Essays in Honour of Brian Walsh. - 1993. P. 243.

⁶⁶ Europos Teisingumo Teismo byloje Nr. 29/69, Stauder v. City of Ulm [1969] ECR 419 at 425, pirmą kartą buvo apibrėžta pagrindinių žmogaus teisių vieta Europos Sąjungos sistemoje.

⁶⁷ Oficiali Europos Sąjungos internetinė svetainė: http://europa.eu/legislation_summaries/human_rights/fundamental_rights_within_european_union/index_en.htm [Žiūrėta 2011 11 08].

prie kurių valstybės narės yra prisijungusios. Reikšmingas Europos Sąjungos žmogaus teisių dokumentas - 2000 m. parengta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, kurią Europos Parlamentas, Taryba ir Komisija paskelbė 2007 m. gruodžio 12 d. Strasbūre. Pagal Europos Sąjungos sutarties 6 str. 1 d. pirmąją pastraipą, 2007 m. paskelbta Chartija turi tokią pat teisinę galią kaip ir Sutartys. Chartijoje deklaruojamos pagrindinės pilietinės (civilinės), politinės, socialinės, ekonominės bei kultūrinės piliečių ir kitų asmenų, gyvenančių Europos Sąjungos teritorijoje, teisės. Šios teisės yra suskirstytos į šešias antraštines dalis: Orumas, Laisvės, Lygybė, Solidarumas, Pilietinės teisės ir Teisingumas.⁶⁸ Jos apibrėžtos remiantis kitais tarptautiniais dokumentais, pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių konvencija. Europos žmogaus teisių konvencijos turinys sudaro maždaug trečdalį Europos pagrindinių teisių chartijos teksto. Rengiant Chartiją nesistengta formuluoti naujų teisių, nes pagrindinė Chartijos sudarytojų užduotis buvo analizuoti jau esamus įstatymus.⁶⁹

Nors Europos Sąjungoje vis daugiau dėmesio skiriama žmogaus teisėms, pagrindiniai Europos Sąjungos tikslai ir toliau lieka ekonominiai. Pažymėtina, kad visos valstybės, Europos Sąjungos narės, taip pat yra ir Europos Tarybos narės, yra ratifikavusios svarbiausias Europos Tarybos sutartis žmogaus teisių srityje. Todėl, kaip pastebi E. Baltutytė, akivaizdu, kad kuriant Europos bendrijas, nebuvo siekiama reglamentuoti žmogaus teises, juo labiau pateikti jų katalogą.⁷⁰ Dėl šių priežasčių, taip pat dėl ribotos darbo apimties, Europos Sąjungos sistemos rėmuose formuluojamas žmogaus teisių ir laisvių katalogas šiame darbe plačiau nebus aptariamas.

1.3. Žmogaus teisių ir laisvių klasifikavimas ir sistema

Tarpusavyje susijusių ir nedalomų žmogaus teisių ir laisvių rinkinys šiandien įvairia forma yra kodifikuotas daugelyje tarptautinių, regioninių bei nacionalinių dokumentų, tačiau, kaip pažymima Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuluojamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje, joks teisės aktas negali nustatyti prigimtinių teisių ir laisvių baigtinio sąrašo.⁷¹ Tai, jog viena ar kita teisė nėra tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijoje dar nereiškia, kad tokia teisė praranda konstitucinį pagrįstumą. Žmogaus teisių ir laisvių sistemos atvirumo

⁶⁸ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2010/C 83/02).

<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF>> [Žiūrėta 2012 01 15]

⁶⁹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Informacinis biuletėnis.–2007. P. 11.

<http://www.eppgroup.eu/Activities/docs/charter_eu/lt.pdf> [Žiūrėta 2012 01 15].

⁷⁰ Baltutytė E. Socialinės teisės Europos Sąjungoje. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada Nr. 9-199 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1995-01-27.

principas yra suformuluotas ir kitų valstybių konstitucijų nuostatose bei konstitucinėje jurisprudencijoje. Pvz., JAV Konstitucijos IX pataisoje įtvirtinta nuostata, kad tam tikrų teisių ir laisvių išvardijimas Konstitucijoje neturi būti vertinamas kaip kitų žmogaus teisių ir laisvių paneigimas ar suvaržymas.

Kadangi dėl prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio, šaltinių įvairovės ir gausos vienareikšmiškai apibendrinti bei pateikti baigtinį žmogaus teisių ir laisvių sąrašą neįmanoma, jį doktrinoje bandoma apibrėžti teises ir laisves grupuojant į bendrą sistemą. Žmogaus teises galima klasifikuoti įvairiais pagrindais: pagal jų juridinį įtvirtinimą, pagal jų turinį, pagal subjektų, kuriems jos skirtos, grupes, pagal teisių ribojimo galimybes, pagal istorines jų susiformavimo sąlygas ir kitus kriterijus.

Kaip jau minėta, teisės doktrinoje vyrauja nuostata, kad žmogaus teisės yra universalios ir negali būti traktuojamos siauru nacionaliniu aspektu.⁷² Kartu pabrėžtina, kad nereikia pervertinti tarptautinės teisės galimybių tiesiogiai reguliuoti individo teises ir pareigas. Didžiausia individo teisių ir pareigų dalis yra reguliuojama vidaus teisės normomis ir užtikrinama pasitelkus valstybės institucijas, o tarptautinės (bei regioninės) priemonės yra subsidiarinės, t. y. veikia tik tuomet, kai valstybinės priemonės yra neveiksmingos.⁷³ Taigi, pagal juridinį įtvirtinimą žmogaus teises galima grupuoti jų formulavimo tarptautiniuose, regioniniuose arba nacionaliniuose žmogaus teisių ir laisvių kataloguose pagrindu.

Tarptautinis žmogaus teisių katalogas pirmiausia įtvirtintas Jungtinių Tautų Organizacijos priimtuose dokumentuose (jau minėtame Tarptautiniame teisių bilyje ir daugelyje specifines teises įtvirtinančių konvencijų), taip pat Tarptautinės žmogaus teisių konferencijos parengtuose dokumentuose (pvz., 1993 m. Vienos deklaracija ir veiksmų programa dėl žmogaus teisių). Tarptautinė darbo organizacija savo priimamose konvencijose ir rekomendacijose formuoja atitinkamas normas darbo ir socialinių teisių srityje.

Regioniniai žmogaus teisių katalogai formuluojami Europos Tarybos, Europos Sąjungos, Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos, Afrikos Sąjungos, Amerikos Valstybių Organizacijos, Arabų Valstybių Lygos priimtuose žmogaus teises įtvirtinančiuose dokumentuose.

Nacionalinėje teisėje žmogaus teisės ir laisvės skirstytinos į įtvirtintas konstitucijose ir į formuojamas kituose teisės aktuose. Žmogaus teisių išdėstymas įvairių šalių konstitucijose yra įvairus ir turinio, ir jų teisinės formos įtvirtinimo aspektu. Jos gali būti išreikštos konstitucijos

---

⁷² Birmontienė T. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 274.

⁷³ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 262.

preambulėse, atskiruose skirsniuose, konstitucijos pataisose priimant atskirus konstitucinius įstatymus ir kt.,⁷⁴ taip pat skiriasi katalogų apimtis.

Klasikinis žmogaus teisių skirstymas pagal turinį susiformavo remiantis tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose patektu teisių klasifikacijos modeliu. Tarptautiniame žmogaus teisių bilyje suformuluotame žmogaus teisių ir laisvių kataloge žmogaus teisės ir laisvės išskiriamos į pilietines (arba asmenines), politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės. Nors Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje pilietinės ir politinės, ekonominės, socialinės bei kultūrinės žmogaus teisės dėstomos kartu, vėliau priimtuose tarptautiniuose paktuose pilietinės ir politinės teisės išdėstomos atskirai nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių.

Ši takoskyra grindžiama, tuo, jog pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos „negatyviosioms teisėms“. Tai reiškia, kad siekiant užtikrinti tinkamą šių teisių apsaugą, valstybė įpareigojama nepažeidinėti šių teisių, nesikišti į jų įgyvendinimą bei garantuoti visas pilietines ir politines teises, nepriklausomai nuo tos valstybės išsivystymo lygio. Tuo tarpu socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra „pozityviosios teisės“, kadangi siekiant užtikrinti šias teises būtini aktyvūs valstybės veiksmai. Šių teisių įgyvendinimas reikalauja nemažų išlaidų, todėl yra tiesiogiai priklausomas nuo ekonominio ir finansinio valstybės pajėgumo tas teises garantuoti.⁷⁵ Pvz., 1996 m. Pataisytosios Europos socialinės chartijos⁷⁶ A str. 1 b) ir c) punktuose nurodyta, kad šalys, Chartijos dalyvės, privalo laikytis ne mažiau kaip šešių iš šiame punkte išvardintų devinių straipsnių bei kitų Chartijos II dalies straipsnių, kuriuos valstybė gali pati pasirinkti, tačiau pažymima, kad bendras straipsnių arba numeruotų punktų, kurių įsipareigojama laikytis, skaičius turi būti ne mažesnis kaip 16 straipsnių arba 63 numeruoti punktai.⁷⁷ Taigi, atsižvelgiant į skirtingas Europos valstybių socialines ir ekonomines sistemas, Chartija nereikalauja iš karto priimti visus straipsnius. Lanksti sistema leidžia valstybėms pasirinkti, tačiau įpareigoja jas prisiimti būtinuosius įsipareigojimus, kurie laikomi pagrindiniais, vėliau jos gali prisiimti ir kitus įsipareigojimus. Tikimasi, kad padariusi pažangą įstatymų, socialinėje ir ekonominėje srityje, valstybė įsipareigos laikytis kitų straipsnių ar punktų.⁷⁸ Kaip matyti iš šio pavyzdžio, valstybė įsipareigoja garantuoti ekonomines, socialines bei kultūrinės teises ne pilna apimtimi, o tik tiek, kiek yra pajėgi finansuoti jų įgyvendinimą. Dėl šios priežasties pilietinės ir politinės teisės kartais yra priskiriamos „absoliučioms“ teisėms, o socialinės, ekonominės,

⁷⁴ Birmontienė T. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 274.

⁷⁵ Heringa A. W., Kiiver, Ph. Constitutions Compared: An Introduction to Comparative Constitutional Law. – Intersentia, 2007. P.11.

⁷⁶ Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ Europos Taryba. Europos socialinė chartija: vadovas. Lietuvos žmogaus teisių centras, Europos Tarybos informacijos biuras, 2002. P. 67-68.

kultūrinės traktuojamos kaip programinės. Tačiau, kaip atkreipia dėmesį profesorė T. Birmontienė, kai kurių pilietinių ir politinių teisių tinkamas įgyvendinimas taip pat reikalauja nemažų valstybės išlaidų, pvz., teisė į teismą per trumpiausią įmanomą (protingą) laiką ir kai kurios procesinės garantijos – teisė į nemokamą teisinę pagalbą bei kt.⁷⁹ Todėl skirtumas tarp „pozityviųjų“ bei „negatyviųjų“ teisių tam tikrais atvejais tampa nežymus.

Kalbant apie pilietinių ir politinių teisių išdėstymą atskirai nuo socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių, pastebėtina, kad nors kultūrinės teisės pagrindai gali būti atskirtos nuo kitų teisių, ekonomines ir socialines teises vienareikšmiškai atskirti vieną nuo kitos sudėtinga. Kartais išsakoma nuomonė, jog Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 6, 7, 8 ir 9 straipsniuose įtvirtintos teisės yra ekonominės, tuo tarpu 10-15 straipsniuose – socialinės. Remiantis šiuo skirstymu, teisė į darbą yra ekonominė teisė, tuo tarpu teisė į išsilavinimą – ne. Teisė į socialinę apsaugą yra ekonominė teisė, o teisė į pakankamą pragyvenimo lygį – socialinė. Tačiau toks skirstymas praktikoje jokios reikšmės neturi, kadangi socialinės bei ekonominės teisės yra itin glaudžiai susijusios ir neretai persipina. Kai kurie JAV teisininkai siūlo vartoti terminą socioekonominės teisės, tačiau panašu, kad jis nėra prigijęs.⁸⁰ Literatūroje sutinkama nuomonė, kad „iš esmės visas žmogaus teises atsižvelgiant į jų kilmės vietą galima vadinti socialinėmis, nes jos formuluojamos ir plėtojamos žmonių visuomenėje – sociume“.⁸¹

Europos Taryboje ir Europos Sąjungos praktikoje vadovaujamosi žmogaus teisių nedalumo principu, kuris reiškia, kad ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės taip pat svarbios, kaip ir pilietinės, politinės teisės.⁸² Todėl laikytina, kad žmogaus teisių klasifikacija negali būti paremta hierarchiniu teisių ir laisvių suskirstymu. Tačiau ne visi autoriai žmogaus teises traktuoja kaip nedalomas, apimančias ir pilietines, politines ir ekonomines, socialines bei kultūrinės. Siekiant suorganizuoti žmogaus teisių katalogą į sistemą, kartais bandoma išskirti ir pagrindines teises, apibendrinančias visas kitas žmogaus teises, tokias kaip teisė į gyvybę ir laisvę. Kai kurie autoriai išskiria tokias teises, kaip žmogaus teisė į orumą, į gyvenimo privatumą, padorumą, atgumentuojant tuo, kad „su šiomis teisėmis yra susijusi pati žmogaus socialinė esmė, jo socialinis vertingumas“.⁸³

---

⁷⁹ Birmontienė T. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 282.

⁸⁰ Henkin L., Hargrove J. L., Human rights: an Agenda for the next century. - Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994. P. 138.

⁸¹ Gaidys G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija. – Vilnius, 2007. T. 3(93). P. 57.

⁸² Birmontienė T. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius, 2002. P. 275.

⁸³ Vaišvila A. Teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2009. P. 162.

Pagal subjektus žmogaus teises ir laisves galima būtų išskirti į tas, kurios galioja visiems žmonėms, bei tas, kurios skirtos atskiroms gyventojų grupėms, kurioms reikalinga specifinė apsauga, pvz., vaikams, moterims, tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims, pabėgėliams, neįgaliems asmenims, pacientams ir kt. asmenų grupėms skirtos teisės. Tam tikros teisės yra suteikiamos piliečiams – tai teisė dalyvauti valdant savo šalį tiesiogiai ar per išrinktus atstovus, pasyvi bei aktyvi rinkimų teisė.⁸⁴ Paminėtinos tokios specialių asmenų grupių teisės įtvirtinančios tarptautinės ir regioninės sutartys, kaip 1979 m. Jungtinių Tautų Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1995 m. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, 1997 m. Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir jo orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje, 2007 m. Jungtinių Tautų Konvencija dėl neįgaliųjų asmenų teisių.

Pagal galimybes riboti teises jas galėtume klasifikuoti į absoliučias, pvz., teisė į gyvybę, žmogaus kankinimo ir žiaurių bausmių taikymo draudimas, ir teises, kurios esant tam tikroms sąlygomis gali būti ribojamos, pvz., laisvė, nuosavybė, teisė į informaciją ir kt. (plačiau žr. 3.1. skyriuje).

Kaip matome, teorijoje žmogaus teisės klasifikuojamos labai įvairiai. Vis tik dažniausiai yra kalbama apie trijų kartų žmogaus teises, jas grupuojant pagal jų istorinį susiformavimo laikotarpį.⁸⁵ Šis skirstymas grindžiamas tuo, jog iki tol vyravęs teisių ir laisvių grupavimas į atskirus katalogus ar kategorijas nėra pakankamai tikslus, nes žmogaus teisės nuolat istoriškai kinta, jų sąrašas nėra statiškas.⁸⁶

Prof. A. Pumputis žmogaus teisių klasifikavimą pagal kartas grindžia nuolat kintančia poreikių sistema, kuri istoriškai susiformavo veikiamą visuomenės ekonominės ir socialinės aplinkos bei technologijų išsivystymo lygio. Pasauliniu mastu kalbėti apie bendrą poreikių sistemą nebūtų tikslu, kadangi civilizacijos lygis atskiruose regionuose labai skirtingas, tačiau visus poreikius galima išskirti į pirmojo, antrojo ir aukštesnių lygių pagrindinius poreikius. Besivystant visuomenei, formuojasi aukštesnio lygio poreikiai ir jais paremtos žmogaus teisės. Remiantis šia poreikių sistema prof. A. Pumputis siūlo pagrindines žmogaus teises suskaidyti į pirmojo, antrojo ir tolesnio lygio žmogaus teises. Pirmojo lygio pagrindiniai poreikiai laikytini prigimtiniiais. Tai – minimalūs individo egzistenciniai poreikiai – saugumas, gerovė. Jais

⁸⁴ Birmontienė T., Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 280.

⁸⁵ Williams A. EU Human Rights Policies. A Study in Irony. – Oxford University Press Inc., New York, 2005. P. 84.

⁸⁶ Rosas A., Helgesen, J., Gomien, D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York. P. 217.

remdamiesi formuojasi antrojo, trečiojo, ketvirtojo ir tolesnio lygio pagrindiniai poreikiai.⁸⁷ Kalbant apie žmogaus teisių ir laisvių skirstymą į kartas primintini žmogaus teisių nedalumo ir abipusės sąveikos principai, todėl jokių būdu negalima teigti, kad pirmoji karta yra svarbesnė negu antroji bei trečioji, tiesiog istoriškai ji susiformavo anksčiausiai.⁸⁸

Pirmoji žmogaus teisių karta buvo istorinių įvykių, lėmusių valstybinės valdžios savivalės silpnėjimą, rezultatas. Prie pirmosios kartos priskiriamos individualiomis laikytinos pilietinės ir politinės žmogaus teisės, kurios buvo deklaruotos jau XVIII a. Šiuo metu šios teisės įtvirtintos Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje bei 1966 m. Pilietinių ir politinių teisių pakte. Tai teisė į gyvybę, laisvę bei asmens neliečiamybę ir kt.⁸⁹ Paprastai šias teises įtvirtinančiuose nuostatose yra minimi žodžiai: „kiekvienas“, „niekas“ ir pan., kurie aiškiai atspindi žmogaus individualumą ir savarankiškumą, naudojantis jam suteiktomis teisėmis. Teisė į gyvybę, privatumą, sąžinės ir religijos laisvę bei kitos panašios teisės neabejotinai yra individualaus pobūdžio. Be to, asmuo, manantis, jog jo teisės yra pažeistos, gali pateikti individualų skundą kompetentingoms jį nagrinėti institucijoms.

Antrąjį kartą tradiciškai priskirtinos individualios socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės, pvz. teisė į darbą, teisė į sveikatos apsaugą, valstybines pensijas vyresnio amžiaus žmonėms, nedarbingumo išmokas, teisė į nemokamą pradinį mokslą ir kt. Kai kurie Lietuvos autoriai prie antrosios kartos teisių priskiria ir tam tikras kolektyvines žmogaus teises, įtvirtintas 1966 m. Jungtinių Tautų priimtuose tarptautiniuose žmogaus teisių paktuose: tautų apsisprendimo laisvę, tautos teisę laisvai disponuoti savo gamtos turtais ir ištekliais.⁹⁰

Tačiau literatūroje sutinkama nuomonė, visos kolektyvinės teisės priskiriamos trečiajai kartai.⁹¹ Pavyzdžiui, Lietuvos žmogaus teisių centro leidinyje yra teigiama, kad kolektyvinės teisės kartais vadinamos solidarumo teisėmis ir priskiriamos vadinamosioms „trečiosios kartos“ teisėms, t. y. istoriškai vėliausiai susiformavusioms.⁹² Tai tokios su žmonijos išgyvenimo poreikiu susijusios ir XX a. pabaigoje pradėtos formuluoti kolektyvinės teisės, kaip teisė į taiką, teisė į vystymąsi, teisė į sveiką aplinką, teisė į bendrą žmonijos paveldą.⁹³ V. Vadapalas pažymi, jog „trečiosios kartos“ teisės dar neturi konkrečiai apibrėžto ir įpareigojančio teisinio turinio,⁹⁴ šios teisės dar nėra pakankamai iširtos ir yra ankstyvojoje savo teisinės evoliucijos stadijoje.

⁸⁷ Pumputis, A. Žmogaus teisių sistema. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003. P. 328.

⁸⁸ Henkin, L., Hargrove, J. L., Human rights: an Agenda for the next century. - Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994. P. XV.

⁸⁹ Donnelly, J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Cornell University, 2003. P. 23.

⁹⁰ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 265-266.

⁹¹ Williams A. EU Human Rights Policies. A Study in Irony. - Oxford University Press Inc., New York, 2005. P. 84-85.

⁹² Lietuvos žmogaus teisių centras. Tautinių mažumų teisės. Vilnius, 2005. P. 27.

⁹³ Pumputis A. Žmogaus teisių sistema. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003. P. 329.

⁹⁴ Vadapalas V., Tarptautinė teisė. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 265-266.

Kolektyvinės teisės yra tokios teisės, kurios gali būti tik kokios nors bendrijos, asociacijos ar kito kolektyvo, t. y. dalyvavimas yra susijęs su priklausomybe tam tikrai asmenų grupei. Jos dar kartais vadinamos „tautų“ teisėmis, nors pažymėtina, kad šiuo metu nėra vieningos nuomonės dėl žmogaus teisės reglamentuojančiuose tarptautiniuose dokumentuose vartojamo „tautų“ termino apibrėžimo.⁹⁵ Kolektyvinių teisių išskirtinis bruožas tas, kad vienas individualus žmogus negali jomis pasinaudoti, yra būtinas kolektyvas, bendruomenė. Tačiau egzistuoja skirtingos nuomonės dėl kolektyvinių teisių sampratos. Pvz., tokios teisės, kaip teisė rengti taikius susirinkimus ar teisė laisvai jungtis į asociacijas, gali kelti abejonų dėl savo individualumo, nes jų įgyvendinimas yra neįmanomas be kitų žmonių. Vis tik žmogaus teisių teisės doktrinoje ir tokios bendruomeniškumo reikalaujančios teisės yra priskiriamos prie individualių.

Kartais prie kolektyvinių teisių priskiriamos tautinių mažumų teisės.⁹⁶ Neabejojama, kad jomis turi būti leidžiama naudotis kolektyviai, tačiau vyrauja nuomonė, kad tautinių mažumų teisės, kaip ir visos kitos žmogaus teisės, yra individualios, t. y. šiuo atveju – asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, teisės (pvz., puoselėti savo kultūrą ar vartoti savo kalbą).

Tautinių mažumų teisių problemos klausimu aktualus yra Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 str., kuris nurodo, kad „tose valstybėse, kur yra tautinių, religinių ir kalbinių mažumų, asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais jų grupės nariais turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą.“ Šiuo straipsniu užtikrinama ne etninių, religinių ar kalbinių mažumų kolektyvinė apsauga, o šioms mažumoms priklausančių asmenų teisių apsauga. Taigi, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte buvo įtvirtintas Jungtinių Tautų požiūris, kad mažumų teisės yra individualios teisės, o ne kolektyvinės. Europos Tarybos pozicija tautinių mažumų teisių atžvilgiu sutampa su šiuo Jungtinių Tautų požiūriu. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje ir jos išaiškinime galutinai suformuluojama, kad tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės gali būti įgyvendinamos individualiai, taip pat kartu su kitais asmenimis, tačiau tai nėra kolektyvinės teisės (3 str.). Konvencijos išaiškinimo 13 paragrafe teigiama, kad „Tai nereiškia, jog pripažįstamos kolektyvinės teisės. Pabrėžiama tautinėms mažumoms priklausančių asmenų, kurie gali naudotis savo teisėmis individualiai, taip pat drauge su kitais (žr.: 3 str. 2 paragrafą), apsauga“.⁹⁷

⁹⁵ Birmontienė T. Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P.281.

⁹⁶ Williams A. EU Human Rights Policies. A Study in Irony. – Oxford University Press Inc., New York, 2005. P.85.

⁹⁷ Europos Tarybos Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas // Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys.- Vilnius, 1996. P. 159.

Galima daryti išvadą, kad mažumų grupių teisės kaip žmogaus teisės apskritai turi būti užtikrinamos ir ginamos ne kaip kolektyvinės, bet kaip individualios asmenų teisės, nors jomis ir bus naudojamos ne tik individualiai, bet kartu su kitais asmenimis.

Nors žmogaus teisių teisės teorijoje pačios teisės yra įvairiai klasifikuojamos, apibrėžiamos, vis tik bet kuriuo atveju privaloma neužmiršti pagrindinių jų savybių ir nuo jų neatitolti. Pasak V. Vadapalo „žmogaus teisės pagal savo prigimtį lieka individualios, prigimtines, neatskiriamos nuo žmogaus asmenybės ir priklausančios atskiram žmogui, o ne kolektyvui“. Vadinasi, net jeigu tam tikros teisės įgyvendinimui reikalingas kolektyvas, tai ji automatiškai dar netampa kolektyvine. Be abejo, žmogus savo teisėmis gali naudotis kartu su kitais, tačiau dėl to jos automatiškai netampa kolektyvo teisėmis.⁹⁸ Tuo tarpu Tautų apsisprendimo teisė, tautos teisė laisvai disponuoti savo gamtos turtais ir ištekliais yra laikomos išimtimi ir vienareikšmiškai priskiriamos prie kolektyvinių teisių.

Analizuodama žmogaus teisių ir laisvių skirstymą pagal kartas, dr. S. Vidrinskaitė pastebi, jog ši klasifikacija yra gana sudėtinga, „kadangi kai kurių teisių negalima priskirti nė vienai rūšiai, pavyzdžiui, nuosavybės teisės ar profsajungų veiklos“.⁹⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje, kurioje didžiausias dėmesys skiriamas pilietinių ir politinių teisių sąrašui, taip pat įtvirtintos ir kai kurios su pilietinėmis ir politinėmis susijusios ekonominės ir kultūrinės teisės. Prieinama prie išvados, kad tradicinis žmogaus teisių skirstymas į pilietines ir politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės, taip pat į individualias bei kolektyvines - sąlyginis ir galiojant universalumo principui nėra išsamus.

Įstatymų leidimo procesas nėra statiškas - socialinės kaitos, įvairių mokslų pažangos bei nuolatinių politinių procesų įtakoje, žmogaus teisių katalogas pasipildo naujomis teisėmis bei laisvėmis, keičiasi ir jų turinys, žmogaus teisių sistema yra nuolat tobulinama. Taigi, nors šiuo metu egzistuoja įvairūs žmogaus teisių sisteminimo pagrindai, atsižvelgiant į dinaminį žmogaus teisių teisės pobūdį, tenka pripažinti, kad vienareikšmiškai pateikti išsamią žmogaus teisių klasifikaciją bei jų sąrašo ribas neįmanoma. Tačiau remiantis plačiai pripažįstamais pagrindiniais tarptautiniais bei regioniniais žmogaus teises įtvirtinančiais dokumentais, taip pat kelių nacionalinių konstitucijų pavyzdžiais, galime įvertinti žmogaus teisių ir laisvių katalogų apimties skirtumus ir apibendrinti jų panašumus.

---

⁹⁸ Vadapalas V., *Tarptautinė teisė*. - Vilnius: Eugrimas, 2006. P. 266.

⁹⁹ Vidrinskaitė S. *Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos// Jurisprudencija*. - Vilnius, 2006. T. 4(82). P. 9.

2. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ KATALOGO JURIDINIS ĮTVIRTINIMAS

2.1. Žmogaus teisių ir laisvių sąrašas Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos rėmuose

Pilietinių ir politinių teisių katalogą galima rasti Jungtinių Tautų Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 - 21 straipsniuose, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 – 27 straipsniuose, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 2-13 straipsniuose, taip pat kai kuriose Konvencijos fakultatyvinių protokolų nuostatuose. Šis katalogas apima teisę į gyvybę, laisvę ir saugumą, laisvę nuo vergijos, kankinimo arba žiauraus, nežmoniško, orumą žeminančio elgesio ar baudimo; teisę būti pripažintam teisinių santykių subjektu; teisę į vienodą įstatymo apsaugą nediskriminuojant; teisę dėl pažeistų teisių kreiptis į teismą; laisvę nuo savavališko suėmimo, sulaikymo ar ištrėmimo; teisę į teisingą teismą ir į viešą bylos išnagrinėjimą nepriklausomame ir nešališkame teisme; teisę būti laikomu nekaltu tol, kol kaltumas neįrodomas viešame teismo posėdyje; laisvę nuo savavališko kišimosi į asmes privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą; teisę laisvai judėti ir pasirinkti gyvenamąją vietą; prieglobsčio teisę; teisę į pilietybę; teisę tuoktis ir kurti šeimą; teisę į nuosavybę; teisę į minties ir sąžinės laisvę; teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; teisę laisvai burtis į taikius susirinkimus ir į asociacijas; teisę į tiesiogiai ar per išrinktus atstovus dalyvauti šalies valdyme ir lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą.

Pilietinių ir politinių teisių pakte bei Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtinti pilietinių ir politinių teisių katalogai skiriasi nedaug. Pvz. Pakte nerasime nuostatos dėl teisės į nuosavybę, tuo tarpu Konvencijoje neįtvirtinta tautų apsisprendimo laisvė ar asmenų, priklausančių mažumai, teisė turėti kultūrą (žr. 1 Priedą).

Socialinių, ekonominių, kultūrinių teisių katalogas yra išdėstytas Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 22 - 27 straipsniuose, Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte bei Europos socialinėje chartijoje (1961 m. Europos Tarybos Socialinėje chartijoje¹⁰⁰ ir 1996 m. Pataisytoje Europos socialinėje chartijoje¹⁰¹).

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos įtvirtintos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės apima teisę į socialinę apsaugą (22 str.), teisę į darbą (23 str. 1 d.), teisę į vienodą užmokestį už vienodą darbą (23 str. 2 d.), teisę į poilsį ir laisvalaikį (24 str.), teisę į sveikatai ir

¹⁰⁰ Europos Tarybos Europos socialinė chartija (1961): <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=035&CM=1&CL=ENG> [Žiūrėta: 2012-01-11].

¹⁰¹ Europos Tarybos Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

gerovei pakankamą gyvenimo lygį (25 str.), teisę į mokslą (26 str.); ir teisę laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime (27 str.). Šių teisių ir laisvių turinys išplečiamas Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte bei Europos socialinėje chartijoje.

Europos Tarybos 1961 m. priimta Europos socialinė chartija garantuoja pagrindines socialines ir ekonomines teises susijusias su darbu, sveikata, aprūpinimu būstu, švietimu, socialine apsauga ir nediskriminavimu bei papildo Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją.¹⁰² 1996 m. Pataisytoje Europos socialinėje chartijoje sujungtos 1961 m. Chartijos garantuotos teisės su tam tikrais papildymais, 1988 m. Papildomojo protokolo garantuotos teisės ir naujos teisės. Europos socialinė chartija kartu su jos 1988 m. papildomuoju protokolu reglamentuoja 23 socialines teises, tuo tarpu pataisytoji socialinė chartija - net 31. Kalbėti apie abi šias tarptautines sutartis aktualu todėl, kad tiek viena, tiek kita yra galiojanti: valstybės, Europos tarybos narės, gali pasirinkti, pagal kurią Chartiją prisiimti savo įsipareigojimus, o taip pat gali nuspręsti, kad prisiims tik tam tikrą skaičių įsipareigojimų, įskaitant ir minimalų jų skaičių.

Europos socialinėje chartijoje kultūrinės teisės apimamos ribotai arba netiesiogiai. Pvz., Pataisytosios chartijos 10 str., nustatantis teisę į profesinį rengimą, apima ir teisę į pradinį rengimą, vadinasi ir teisę į mokslą. Be to, kai kurios Chartijos teisės yra susijusios su visateisiu dalyvavimu socialiniame, vadinasi ir kultūriniame gyvenime. Pataisytosios chartijos 30 str. apsaugos nuo skurdo ir socialinės atskirties kontekste nurodoma ir kultūra.

Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (toliau – Paktas) formuluotės pasižymi lakoniškumu. Pakte įtvirtintos nuostatos yra pakankamai bendro pobūdžio, jame išvardijamos svarbiausios ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės. Lyginant su Europos socialine Chartija, Tarptautiniame ekonominių, socialinių bei kultūrinių teisių pakte nėra kai kurių Europos socialinėje chartijoje teisių, pavyzdžiui, Pataisytoje Europos socialinėje chartijoje įtvirtintos teisės į profesinį orientavimą ir rengimą, į informaciją bei konsultaciją, kurių nerasime Pakte. Be to, Chartijos nuostatos formuluotės yra platesnės, apima daugiau vienos ar kitos teisės aspektų.

Ratifikudama Tarptautinį ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą (arba prie jo prisijungdama) valstybė prisiima įsipareigojimus pagal visus Pakto straipsnius (laikantis išlygų dėl sutarčių taisyklių). Vis dėlto Pakto teikiamos garantijos, palyginti su Europos socialine chartija, yra silpnesnės: remiantis Pakto 2 str. 1 d., Pakte įtvirtintų teisių įgyvendinimo lygis gali priklausyti nuo „tarptautinės pagalbos“, „turimų išteklių“, o pačios teisės gali būti

---

¹⁰² Europos Taryba. Europos socialinė chartija: vadovas. -Lietuvos žmogaus teisių centras, Europos Tarybos informacijos biuras, 2002. P.12.

įgyvendinamos laipsniškai. Skirtingai nuo Pakto, Europos socialinę chartiją ratifikavusios valstybės prisiima įsipareigojimus pagal jos nuostatas iškart po įsigaliojimo ir neatsižvelgiant į valstybės išteklius.

Europos socialinės chartijos nuostatos pasižymi imperatyvumu, kadangi vykdydama savo įsipareigojimus valstybė negali teisintis, pavyzdžiui, „turimų išteklių“ stoka. Valstybių sugebėjimas laikytis Chartijos nuostatų yra vertinamas griežtai atsižvelgiant į socialinių teisių standartus, apibrėžtus Chartijos straipsniuose, bei Europos socialinių teisių komiteto, nepriklausomų ekspertų komiteto, kuriam pavesta teisiniu požiūriu vertinti, kaip valstybių teisė ir praktika atitinka Chartijos nuostatas, interpretacijose.¹⁰³

Kaip minėta pirmiau, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje daugiausia įtvirtintos pilietinės bei politinės teisės, tačiau šioje sutartyje taip pat yra ir kai kurių ekonominių ir socialinių teisių, kurios sutampa su įtvirtintomis Chartijoje. Tai priverčiamojo darbo draudimas (Konvencijos 4 str. ir Chartijos 1 str. 2 d.); teisė į šeimos gyvenimą (Konvencijos 8 str. ir Chartijos 16, 17 str. bei 19 str. 6 d.); teisė jungtis į organizacijas (Konvencijos 11 str. ir Chartijos 5 str.).

Apibendrinant galima pasakyti, kad tiek 1966 m. Paktai, tiek ir aptartos Europos Tarybos sutartys atitinka Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtintą teisių ir laisvių katalogą. Skirtingai nuo Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje, be pilietinių ir politinių teisių taip pat vardyjamos kai kurios ekonominės bei socialinės teisės. Lyginant Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto formuluotes su Europos socialinės chartijos nuostatomis akivaizdu, kad pastarajame dokumente įtvirtinta daugiau teisių ir jos formuluojamos kur kas plačiau ir išsamiau nei Pakte.

2.2. Žmogaus teisės ir laisvės konstitucinėse normose

Modernaus konstitucinio žmogaus teisių ir laisvių katalogo įtvirtinimas sietinas su Jungtinių Amerikos Valstijų bei Prancūzijos konstitucijų priėmimu. 1791 m. į JAV Konstituciją įtrauktas Teisių bilis (pirmosios dešimt Konstitucijos pataisų) neabejotinai laikomas vienu įtakingiausių žmogaus teises skelbiančiu dokumentu, o 1789 m. Prancūzijos nacionalinės asamblėjos paskelbta Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija tapo autoritetu priimant konstitucijas visame Europos kontinente.¹⁰⁴ Šios dvi valstybės šiuo metu yra vienos labiausiai išsivysčiusių pasaulyje, tuo tarpu Japonija - labiausiai pažengusi valstybė Azijoje. 1992 m. Lietuvos

¹⁰³ Baltutytė E. Europos socialinė chartija ir socialinės teisės Konstitucijoje // *Jurisprudencija*, 2002, t. 30(22). P.77.

¹⁰⁴ Chen A. H. Y. Conclusion: reflections on human rights in Asia // Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. *Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA.* - Routledge law in Asia, 2006. P. 489.

Respublikos Konstitucija taip pat buvo rengiama atsižvelgiant į pagrindinius Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentus ir atitinka tarptautinius žmogaus teisių standartus.

Aptariant JAV Konstitucinių teisių ir laisvių sąrašą svarbu pažymėti, kad dešimtoji JAV Konstitucijos pataisa, apibrėžusi federacijos ir valstijų įgaliojimų ribas, nustato, jog federacijai neperduotos teisės išimtinai lieka valstijų ir jų žmonių nuožiūrai. Tačiau nors atskirų valstijų konstitucijose garantuojama daugelis teisių, kurios nėra įtvirtintos federalinėje konstitucijoje,¹⁰⁵ šiame skyriuje dėmesys vis tik kreipiamas į teisių katalogą, įtvirtintą 1791 m. priimtame Teisių bilyje, dar ir šiandien laikomu pagrindiniu žmogaus teises ir laisves įtvirtinančiu dokumentu JAV.

JAV Konstitucijos Teisių bilyje išvardytos tam tikros pilietinės ir politinės teisės. Pirmoji Konstitucijos pataisa įtvirtino žodžio, sąžinės, taikių susirinkimų laisvę, antroji pataisa - asmens teisę turėti ir nešioti šaunamąjį ginklą. Nepriklausomybės karo įtakoje priimta trečioji pataisa draudė nesant šeimininko sutikimo įkurdinti kareivius privačiuose namuose. Šiuo metu šia pataisa grindžiamas asmens būsto neliečiamybės principas. Ketvirtoji pataisa garantavo, laisvę nuo nepagrįstų areštų ir kratos bei teisę į nuosavybės neliečiamybę. Penktoji, šeštoji bei septintoji pataisos nustatė tam tikras teismines procesines asmens garantijas. Čia įtvirtintas principas, jog asmuo negali būti baudžiamas už tą patį nusižengimą du kartus, negali būti verčiamas liudyti prieš save, uždrausta riboti žmogaus laisvę, jo turtą, atimti gyvybę be atitinkamo teismo sprendimo. Taip pat įtvirtinta asmens teisė neliudyti prieš save bei nekaltumo prezumpcija. Šeštoji pataisa apibrėžė kai kuriuos bendruosius teismų veiklos principus. Joje numatyta kaltinamojo teisė į greitą ir viešą teismą, teisė susipažinti su kaltinimo motyvais ir priežastimi, teisė į akistatą su kaltinamojo liudytojais, teisė kviesti savo liudytojus bei naudotis gynėjo pagalba, o septintoji pataisa nustatė, jog ne tik baudžiamosios, bet ir civilinės bylos gali būti nagrinėjamos prisiekusiųjų teismo. Aštuntąja pataisa uždrausta reikalauti nepagrįstai didelių užstatų, imti dideles baudas ir skirti žiaurias, neįprastas bausmes. Tačiau būtina pabrėžti, kad ši JAV Konstitucijos pataisa, nors ir drausdama žiaurias ir neįprastas bausmes, nedraudžia mirties bausmės. Šios bausmės klausimas JAV reglamentuojamas ne federacijos, o valstijų teisės aktuose. Devintąja pataisa įtvirtintas atviro katalogo principas, kuris reiškia, jog Konstitucijoje nenurodytos teisės nepaneigia kitų, t.y. nepaminėtų, žmogaus teisių ir laisvių. Vadovaudamiesi šiuo principu, JAV teismai savo sprendimuose gali konstatuoti, jog buvo pažeistos net ir tiesiogiai nepaminėtos Teisių bilyje žmogaus teisės.

---

¹⁰⁵ Panditaratne D. Uncovering Rights in the USA: Gauging the Gap between the Bill of Rights and Human Rights//Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P.85.

Ne tik Teisių bilis, bet ir vélesnės pataisos, kurių iš viso šiuo metu yra 27, bėgant metams plėtė ir pildė žmogaus teisių ir laisvių sąrašą. Pavyzdžiui, pasibaigus 1861-1865 m. vykusiam pilietiniam karui, buvo priimta tryliktoji Konstitucijos pataisa, uždraudusi vergiją bei priverstinį darbą. 1870 m. priimta penkioliktoji pataisa įtvirtino draudimą atimti ar varžyti teisę balsuoti diskriminuojant dėl rasės, odos spalvos bei buvusio laisvės apribojimo, o 1920 m. priimta devynioliktoji pataisa, suteikė balsavimo teisę moterims.¹⁰⁶

Ekonominės bei socialinės teisės JAV Konstitucijoje nėra įtvirtintos, be to, išsilavinimo bei gyvenimo sąlygų sritys nepatenka į federacijos vyriausybės kompetenciją. Pvz., teisė į sveikatos apsaugą bei medicinos pagalbą nėra įtvirtinta nei federacijos, nei valstijų konstitucijose. Ši situacija grindžiama tuo, jog naudojimasis sveikatos apsauga traktuojamas kaip individualus žmogaus reikalas, ir ne valstybės pareiga yra garantuoti sveikatos prieinamumą visiems jos jurisdikcijoje esantiems asmenims.¹⁰⁷

Žmogaus teisių sąrašas Prancūzijos konstitucinėje teisėje yra unikalus tuo, jog jis išdėstytas net keliuose dokumentuose: 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje (toliau - 1789 m. Deklaracija) bei 1946 m. Konstitucijos preambulėje. Šie du teisių ir laisvių rinkiniai yra šiuo metu galiojančios 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos dalis, kurios preambulėje skelbiama, kad „Prancūzijos liaudis iškilmingai skelbia savo ištikimybę žmogaus teisėms ir nacionalinio suvereniteto principams, tokiems, kokie jie buvo išdėstyti 1789 metų Deklaracijoje, patvirtinti ir papildyti 1946 metų Konstitucijos preambulėje“. Būtent ši 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos preambulės nuostata ir paaiškina, kodėl į Konstitucijos tekstą nebuvo iš naujo įrašytos žmogaus teisės ir laisvės.¹⁰⁸

Dalis 1789 m. Deklaracijoje vardijamų teisių skirtos visiems asmenims, kitos – tik Prancūzijos piliečiams. 1789 m. Deklaracijos 2 str. įtvirtinta, jog prigimtiniėmis ir neatimamomis žmogaus teisėmis laikytinos laisvė, nuosavybė, saugumas ir priešinimasis priespaudai. Šios teisės detalizuojamos kituose Deklaracijos straipsniuose.

Teisės, susijusios su fiziniu integralumu išdėstytos 1789 m. Deklaracijos 7 str., nustatant, kad „joks žmogus negali būti apkaltintas, sulaikytas ar įkalintas kitais nei įstatyme numatytais atvejais ir įstatyme nustatyta tvarka“, taip pat 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 66 str., kuriame pasakyta, kad niekas negali būti neteisėtai suimtas.

Konstitucijoje dėstomos tokios pilietinės ir politinės teisės ir laisvės, kaip minties, sąžinės ir religijos laisvė (1789 m. Deklaracijos 10 str. ir 1946 m. Konstitucijos preambulė, o

¹⁰⁶ Teisių bilis: < http://archives.gov/exhibits/charters/bill_of_rights_transcript.html > [Žiūrėta 2011 10 15]

¹⁰⁷ Chen A. H. Y. Conclusion: reflections on human rights in Asia // Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P. 490.

¹⁰⁸ Youngs R. English, French and German Comparative Law. Cavendish Publishing Limited, 1998.

1958 m. Konstitucijos 1 str. įtvirtinta nuostata, jog Prancūzija yra pasaulietinė valstybė), žodžio laisvė ir susirinkimų laisvė (1789 m. Deklaracijos 11 str., 1946 m. Konstitucijos preambulė), rinkimų teisė (1789 m. Deklaracijos 14 str.).

Antrosios kartos socialinės bei ekonominės teisės į Prancūzijos konstitucinių teisių katalogą buvo įtrauktos priėmus 1946 m. bei 1958 m. konstitucijas. Dauguma socialinių ir ekonominių teisių išvardintos 1946 m. Konstitucijos preambulėje. Čia skelbiamos tokios teisės, kaip teisė į darbą, teisė į mokslą, teisė į sveikatos apsaugą, materialinį saugumą, poilsį ir laisvalaikį, žmogaus, kuris dėl savo amžiaus, fizinės ar protinės būklės, ekonominės padėties negali dirbti, teisė gauti iš visuomenės lėšų, pakankamų jam pragyventi ir kt.

Atrodytų paradoksalu, tačiau, kaip jau minėta, nors JAV Teisių bilyje įtvirtintos tik pilietinės bei politinės teisės, vis tik kultūrinėms teisėms daugiau dėmesio skiriama būtent JAV konstitucinėje teisėje, o ne Prancūzijos, kurios Konstitucijoje pateiktas pakankamai platus šių teisių sąrašas. JAV yra įkurtas nemažas skaičius rezervatų, kuriuose Amerikos indėnai bei Aliaskos čiabuviai gali įgyvendinti savarankišką valdymą bei įgyvendinti tautų apsisprendimo teisę. Tuo tarpu Prancūzijos Konstitucijoje suponuojama viena Tauta, kurioje pripažįstamas visų prancūzų solidarumas ir lygybė, o apie asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, teises čia neužsimenama.¹⁰⁹

Amerikos bei Prancūzijos konstitucinėje teisėje skiriasi požiūris į tarptautinę žmogaus teisių apsaugos sistemą. Prancūzija yra prisijungusi prie daugumos tarptautinių žmogaus teises įtvirtinančių sutarčių. Taip pat ji yra aktyvi dalyvė Europos žmogaus teisių apsaugos srityje. Tuo tarpu JAV yra prisijungusi tik prie kelių tarptautinių sutarčių. Tokia praktika kartais yra grindžiama argumentu, jog tarptautinės žmogaus teisių sutartys yra sukurtos tik toms šalims, kuriose nacionalinės institucijos nėra pajėgios adekvačiai apsaugoti žmogaus teisių, o JAV žmogaus teisės yra pakankamai sėkmingai įgyvendinamos, todėl tarptautinė žmogaus teisių apsaugos sistema neturi reikšmės JAV žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo tobulinimui.

Pilietinių ir politinių, taip pat ekonominių, socialinių bei kultūrinių teisių įtvirtinimo lygis Japonijoje nenusileidžia Vakarų valstybėms ir yra aukščiausias visoje Azijoje. Šiuo metu galiojanti 1947 m. Japonijos Konstitucija (toliau – Japonijos Konstitucija) praktiškai atkartoja teises ir laisves, išvardytas JAV Teisių bilyje, o taip pat numato kai kurias socialines teises, tokias kaip teisė į darbą, teisė gauti išsilavinimą ir teisė į minimalų pragyvenimo lygį. Vyrauja

---

¹⁰⁹ Chen A. H. Y. Conclusion: reflections on human rights in Asia // Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P. 490.

požiūris, kad Japonijos Konstitucijoje nėra daromas skirtumas tarp konstitucinių teisių bei kitų teisių, todėl visos šiame dokumente įtvirtintos teisės ir laisvės laikytinos pagrindinėmis.¹¹⁰

Japonijos Konstitucijos preambulėje įtvirtinta nuostata, jog individualių teisių apsauga yra vienas iš kertinių šio dokumento principų. Japonijos Konstitucijos 11-40 straipsniuose įtvirtintas pakankamai platus žmogaus teisių rinkinys. Pagal turinį Japonijos Konstitucijoje įtvirtintos konstitucinės normos, nustatančios asmenų lygybę prieš įstatymą ir draudžiančios asmens privilegijas dėl jo padėties; reglamentuojančios ekonomines darbo ir judėjimo laisves bei jų pažeidimo dėl visuomenės intereso garantijas; įtvirtinančios socialines teises; susijusias su politinių teisių įgyvendinimu; užtikrinančios asmens procesines teises ir jo viršenybę prieš valstybę; reglamentuojančios asmenines teises ir laisves.

Japonijos Konstitucijos 25 str. įtvirtinta teisė į gerovę. Šis straipsnis išskirtinis tuo, jog jokios panašios nuostatos nerasime vakarietiškoje konstitucijose. Šis Japonijos Konstitucijos teksto rengėjų sprendimas konstituciniame lygmenyje įtvirtinti teisę į gerovę, doktrinoje laikomas drąsiu žingsniu.¹¹¹

Japonijos Konstitucijoje pilietybės institutas tiesiogiai neįtvirtintas. Tačiau keletas Japonijos pilietybės instituto aspektų tikrai praplėstų šią studiją. Japonijoje asmens santykis su valstybe nusakomas rudimentine „pavaldinystės“ forma. Todėl, nepaisant Japonijos Konstitucijos liberalios dvasios Tautos suvereniteto atžvilgiu, ją papildantis įstatymas tarsi gražina asmenį į Meiji Konstitucijos laikus. Pagrindiniai pavaldinystės santykių užsimezgimo būdai yra tradiciniai – gimimas ir natūralizacija.¹¹²

Kultūrinės teisės Japonijos Konstitucijoje nėra apibendrintai išreikštos. Jos kildintinos iš 14 str. įtvirtintos teisės į lygybę, taip pat 24 str. numatytos teisės kurti šeimą.¹¹³

Kadangi rengiant Japonijos Konstitucijos tekstą dalyvavo ir pareigūnai iš JAV, nenuostabu, kad Japonijos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių katalogas turi daug bendrų panašumų su JAV Konstitucija. Tačiau skirtumų taip pat netrūksta. Pirma, JAV Konstitucijoje niekur nėra pavartotas „pagrindinių žmogaus teisių“ terminas, o Teisių Bilis aiškinamas kaip saugantis „individualias teises“ bei „pilietines bei politines laisves“. Tuo tarpu Japonijos Konstitucijoje kalbant apie individualias teises pabrėžtinai vartojama sąvoka „pagrindinės žmogaus teisės“. Antra, JAV Konstitucija pasižymi lakoniškumu bei glaustumu, o Japonijos

¹¹⁰ Shigenori M. The Protection of „Fundamental Human Rights“ in Japan//Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P. 125.

¹¹¹ Shigenori M. The Protection of „Fundamental Human Rights“ in Japan//Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P.140.

¹¹² Bacevičius V., Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Jarašiūnas, Mesonis G., Pumputis A., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., S. Vidrinskaitė, Žilys J., Žiobienė E., Varaška M. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2006. P.469

¹¹³ Ten pat. P.143.

Konstitucija, atvirkščiai, yra ženkliai platesnės apimties ir joje įtvirtintas pakankamai detalus teisių ir laisvių sąrašas. Pvz., pirmoji Teisių Bilio pataisa iš karto apima kelias teises, tuo tarpu Japonijos Konstitucijoje minties laisvė, religijos laisvė, saviraiškos laisvė bei akademinė laisvė vardinamos atskirai. JAV Konstitucijoje, išskyrus antrąją, trečiąją ir penktąją pataisas, kuriose įtvirtintos nuostatos dėl teisės laikyti šaunamąjį ginklą, dėl draudimo be šeimininko sutikimo jo privačiuose namuose įkurdinti kareivius, dėl teisingos kompensacijos, nėra aiškiai įtvirtinta teisė į nuosavybę ar ekonominės laisvės. Teisė į nuosavybę Japonijos Konstitucijoje įtvirtinta 29 str., žmogaus teisė pasirinkti profesiją – 22 str. Kalbant apie procesines garantijas, JAV Konstitucijoje garantuojama teisė į prisiekusiųjų teismą, o Japonijos Konstitucijoje tokios nuostatos nėra. Dar vienas itin ryškus šiose dvejose konstitucijose įtvirtintų žmogaus teisių rinkinių skirtumas yra tas, jog JAV Konstitucijoje nėra įtvirtintos socialinės teisės, o tik pirmos kartos teisės, tuo tarpu Japonijos Konstitucijoje, priimtoje po Antrojo pasaulinio karo, tokių teisių yra nemažai. Be to, kaip aptarta anksčiau, Japonijos Konstitucijoje įtvirtinta ir trečiajam kartai priskirtina teisė į gerovę, kuri JAV Konstitucijos priėmimo metu dar nebuvo nagrinėjama net teoriniame lygmenyje.¹¹⁴

1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 str. įtvirtinta pamatinė nuostata skelbianti, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje pilietinės, politinės teisės yra išdėstytos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“. Pilietinėms teisėms priskirtos: teisė į gyvybę, teisė į laisvės neliečiamybę, teisė į asmens neliečiamybę, privataus gyvenimo neliečiamybę, nuosavybės neliečiamybę, žmogaus būsto neliečiamybę, saviraiškos laisvę ir teisė į informaciją, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, judėjimo laisvę, teisė laisvai vienytis į asociacijas, teisė rinktis į taikius susirinkimus, teisė puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius (kuri galėtų būti priskiriama ir kultūrinėms teisėms), taip pat procesinės teisės: teisė kreiptis į teismą, nekaltumo prezumpcija bei teisė į teisingą, viešą bylos nagrinėjimą nešališkame teisme, teisė į gynybą ir teisė turėti advokatą ir kt.

Socialinės, ekonominės, kultūrinės teisės ir laisvės išdėstytos III skirsnyje „Visuomenė ir valstybė“ ir IV skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“. Čia įtvirtintos tokios žmogaus teisės, kaip teisė į išsilavinimą, religijos laisvė, profesijos pasirinkimo laisvė, teisė į teisingą apmokėjimą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju, dirbančio žmogus teisė turėti poilsį ir laisvalaikį, darbuotojų teisė streikuoti, piliečių teisė gauti senatvės ir invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymų numatytais atvejais ir kt.

---

¹¹⁴ Bacevičius V., Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Jarašiūnas, Mesonis G., Pumputis A., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., S. Vidrinskaitė, Žilys J., Žiobienė E., Varaška M. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2006. P.145-146.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių katalogas iš esmės atitinka tarptautinius bei regioninius žmogaus teisių ir laisvių standartus, įtvirtintus Tarptautiniame žmogaus teisių bilyje.¹¹⁵ Tačiau lyginant su kitomis konstitucijomis, čia pateikiamos pakankamai lakoniškos žmogaus teisių ir laisvių formuluotės. Prof. E. Jarašiūnas pastebi, jog žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijos tekste išdėstytos nepaprastai glaustai, o konstitucinis pagrindinių teisių sąrašas neišsamus.¹¹⁶ Konstitucijoje galima rasti nemažai normų, kurias galima labai nevienodai suprasti. Todėl konstitucines nuostatas būtina konkretizuoti, plėtoti, atskleisti jose įtvirtintų žmogaus teisių esmę, turinį ir apimtį bei jų įgyvendinimo tvarką ir sąlygas.¹¹⁷

Kaip matome, konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių įtvirtinimas tiek formos, tiek turinio prasme yra įvairus. JAV konstitucijoje daugiausia vardijamos pirmosios kartos pilietinės bei politinės teisės, kitose nagrinėtose konstitucijose didesne ar mažesne apimtimi be pilietinių ir politinių teisių taip pat įtvirtintos ekonominės, socialinės bei kultūrinės teisės, tačiau trečiosios kartos teisės nei viename iš šių dokumentų neišskirtos. Atkreiptinas dėmesys, kad visas tris kartas apimančio išsamaus pagrindinių teisių ir laisvių katalogo nerasime nei Tarptautiniame žmogaus teisių bilyje, nei Europos Tarybos priimtose žmogaus teisių sutartyse, todėl tikslinga besiformuojančias trečiajai kartai priskiriamas teises aptarti atskirai.

2.3. Naujų arba trečiosios kartos žmogaus teisių ir laisvių formulavimas

Naujausių laikų teisės raidą sąlygoja industrializacijos procesai ir susirūpinimas globalinėmis žmonijos problemomis, tokiomis, kaip ligos, badas, ekonominės katastrofos, narkomanija, terorizmas, tarptautinis nusikalstamumas ir kiti negatyvūs nūdienos reiškiniai.¹¹⁸ Technikos, medicinos, biologijos, chemijos, fizikos ir kitų mokslų pažangos įtakoje plečiamos jau esamos teisės, arba susiformuoja nauji žmogaus teisių grupavimo pagrindai.

Kad tam tikras atvejis galėtų būti pripažintas žmogaus teise, reikia, kad jis atitiktų tris pagrindinius kriterijus: jis turi būti pagrįstas įrodymais, neprieštarauti logikai bei remtis teisiniais pagrindais.¹¹⁹ Pavyzdžiui, atsiradus poreikiui bei galimybei atlikti medicininę dirbtinio apvaisinimo arba lyties pakeitimo operaciją, daugelyje šalių apsisprendžiama dėl tokių procedūrų

¹¹⁵ Jarašiūnas E. Konstitucijos 18 straipsnis// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, 1-2

¹¹⁶ Jarašiūnas E. Pagrindinių teisių katalogas ir konstitucinė justicija// Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas. – Vilnius, 1997. P. 8.

¹¹⁷ Jovaišas K. Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių sisteminė ir loginė analizė// Teisės problemos. – Vilnius, 1999, 1-2. P.14.

¹¹⁸ Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija.-Vilnius, 2002. P. 261.

¹¹⁹ Dresler C., Marks S. The Emerging Human Right to Tobacco Control. Human Rights Quarterly, Vol. 28. P. 629.

uždraudimo arba legalizavimo. Apsisprendus legalizuoti šią sritį, atsiranda pagrindas kalbėti apie naujų žmogaus teisių atsiradimą.¹²⁰

Trečiosios kartos teisės yra labiau koncentruotos ties aplinkos bei socialinėmis vertybėmis.¹²¹ Vis daugiau dėmesio skiriama tokioms teisėms kaip teisė į taiką, teisė į sveiką aplinką (įskaitant teisę į švarų vandenį bei teisę į tabako kontrolę), teisė į vystymąsi, teisė į kultūros paveldo išsaugojimą. Trumpai apžvelgsime šias plačiausiai reglamentuotas trečios kartos teises.

Teisė į taiką yra glaudžiai susijusi su tarptautinės teisės nustatytu taikaus valstybių egzistavimo principu, taip pat teise į tautų apsisprendimą bei teise į gyvybę.¹²² Jungtinių Tautų Chartijos 1 str. nurodytas vienas pamatinių šios organizacijos tikslų - „palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą“ (1 d.) ir „plėtoti draugiškus tautų santykius, <...> taip pat imtis kitų reikiamų priemonių visuotinei taikai stiprinti“ (2 d.).

Pirmą kartą taika, kaip žmogaus teisė, buvo pripažinta 1978 m. Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos priimtoje deklaracijoje dėl visuomenės pasirengimo taikai. Šios Deklaracijos I skirsnio 1 dalyje pasakyta, jog „Kiekviena tauta ir kiekvienas žmogus, be jokios diskriminacijos rasės, sąžinės, kalbos ar lyties pagrindais, turi įgimtą teisę į taiką.“ Iš šios nuostatos formuluotės galima daryti išvadą, kad čia teisė į taiką traktuojama ir kaip kolektyvinė, ir kaip individuali teisė. Tuo tarpu 1984 m. Jungtinių Tautų deklaracijoje dėl tautų teisės į taiką, teisė į taiką pripažįstama tik tautoms, kurios 1 str. „iškilmingai skelbiama, kad visos tautos turi neatimamą teisę į taiką“, vadinasi šios konvencijos prasme ši teisė – kolektyvinė. Deklaracijos 3 str. pabrėžiama valstybių pareiga įgyvendinti tautos teisę į taiką užtikrinant karinių konfliktų, ypač baranduolinio karo, pavojaus vengimą, jėgos panaudojimo draudimą tarptautiniuose santykiuose, bei siekį ryšius su kitomis valstybėmis palaikyti diplomatiškais bei taikiomis priemonėmis.

Sveikos aplinkos problema žmogaus teisių kontekste pradėta svarstyti pakankamai neseniai. Egzistuojantis ryšys tarp žmogaus teisių, tinkamos aplinkos ir visuomenės sveikatos sulaukė pripažinimo pasaulinės AIDS krizės įtakoje. Suvokta, jog atskiro individo bei visos bendruomenės sveikatą veikia nacionalinėse, regioninėse bei tarptautinėse žmogaus teises įtvirtinančiose normose nustatytas teisių bei orumo pagarbos lygis visuomenėje.¹²³

Vienas didžiausių sunkumų siekiant apibrėžti teisę į aplinką yra „tinkamos aplinkos“ kriterijų suformulavimas. Dažniausiai „tinkama aplinka“ yra siejama su žmogaus gerove ir

¹²⁰ Pranevičienė B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai // Jurisprudencija. – Vilnius, 2008. T. 4(106).P.39.

¹²¹ Human rights in national legislation in aspect of European and international standards: Joint Baltic-Norwegian Conference, Rīga (Jūrmala), December 1-3, 1992. – Latvian Academy of Sciences, University of Latvia, 1993. P.74.

¹²² Rosas A., Helgesen J., Gomien D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York. P.223.

¹²³ Dresler C., Marks S. The Emerging Human Right to Tobacco Control. Human Rights Quarterly, Vol. 28. P. 612.

žmogaus teisę į sveikatą, o taip pat su žmogaus teise gyventi neužterštoje bei ekologiškoje aplinkoje.¹²⁴ „Terminas „sveika aplinka“ reiškia, kad aplinka yra nekenksminga žmogaus ir kitų gyvų organizmų gyvybinėms funkcijoms ir egzistavimui, todėl „sveika aplinka“ turėtų būti suprantama kaip tinkama žmogaus gyvavimui ir veiklai, taip pat kitų gyvųjų organizmų egzistavimui terpė“.¹²⁵ Dauguma sąvokos „sveikata“ apibrėžimų apima ne tik fizinę bei psichinę individo gerovę, bet taip pat ir jo ryšį su sveika aplinka, todėl visuotinai pripažįstama, kad gera sveikata yra kokybiško gyvenimo pagrindas. Taigi, siekiant palaikyti gerą asmeninę sveikatą, labai svarbi gamtinė bei visuomeninė aplinka, kurioje individas gyvena, todėl teisinėmis priemonėmis turi būti užtikrinama atitinkama aplinkos kokybė.

Vienas svarbiausių įvykių tarptautinės aplinkos apsaugos teisės srityje buvo 1972 m. Jungtinių Tautų Stokholmo konferencija dėl aplinkos apsaugos plėtros, kurios metu priimtos Deklaracijos „Dėl žmogaus aplinkos“ preambulėje pabrėžta, kad tiek gamtinė, tiek ir žmogaus sukurta aplinka daro įtaką naudojimuisi esminėmis žmogaus teisėmis. Šios Deklaracijos pirmasis principas skelbia žmogaus pagrindinę teisę į adekvačias gyvenimo sąlygas aplinkoje, kuri leidžia gyventi oriai ir gerai. Būtent ši nuostata sudaro prielaidą manyti, kad taip netiesiogiai buvo įtvirtinta žmogaus teisė į sveiką aplinką.

1986 m. Kanadoje vykusioje pirmojoje tarptautinėje konferencijoje dėl sveikatos skatinimo priimta Otavos chartija praplėtė sąvokos „sveikata“ apibrėžimą įtraukdama sveikatos skatinimą, kuris suprantamas kaip procesas, suteikiantis žmonėms galimybę stebėti bei gerinti savo sveikatą. Pamatiniai sveikatos šaltiniai yra: taika, pastogė, švietimas, maistas, pajamos, stabili ekosistema, atsinaujinantys šaltiniai, bei socialinis teisingumas. Otavos chartija vėl patvirtina pamatinę visuomenės sveikatos teiginį, jog sveikata nėra vien tik individualus reikalas, sveikatos apsauga turi būti garantuojama teisiniu reguliavimu. Pagrindinis Otavos chartijos principas teigia, jog žmonės nėra pajėgūs pasiekti geriausio rezultato sveikatos apsaugos srityje, jei jie negali kontroliuoti tų veiksnių, kurie daro įtaką visuomenės sveikatai.

Aplinkos teisės doktrinos atstovai pagrįstai pažymi, kad teisė į sveiką aplinką, panašiai kaip ir teisė į vystymąsį, apima ir individualią, ir kolektyvinę dimensijas.¹²⁶ Toks teiginys pagrįstas, nes teisė į sveiką aplinką gali įgyvendinti ir atskiras asmuo, ir keli asmenys, ir visa bendruomenė.

Kalbant apie žmogaus teises, susijusias su aplinka, visų pirma paminėtinos: teisė į sveikatą, teisė turėti priėjimą prie tam tikrų gamtos išteklių, ypač teisė į vandenį bei maistą, taip

¹²⁴ Human rights in national legislation in aspect of European and international standards: Joint Baltic-Norwegian Conference, Rīga (Jūrmala), December 1-3, 1992. – Latvian Academy of Sciences, University of Latvia, 1993.P. 75.

¹²⁵ Gaidys G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija. – Vilnius, 2007. T. 3(93). P.63.

¹²⁶ Lopez Ostra v. Spain. Byla Nr. 16798/90 [1994] ECHR
46/http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=9332896&skin=hudoc-en&action=request.

pat išvedamos naujos su šiomis teisėmis susijusios teisės, pvz. teisė į tabako kontrolę. Prognozuojama, kad ateityje teisė į sveiką aplinką turėtų apimti ir teisę atsisakyti dirbti aplinkai kenksmingą darbą, tačiau šiuo metu tai daugiau utopinis tikslas.¹²⁷

Pastaruoju metu su aplinka susijusios teisės įtraukiamos į tarptautines konvencijas, konvencijų projektus, deklaracijas (pvz., Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 12 str., Vaiko teisių apsaugos konvencijos 24 str.). Su aplinkos apsauga susijusios teisės įtraukiamos ir į kai kurias nacionalines konstitucijas: pvz., Nyderlandų Karalystės Konstitucijos 21 str. bei 22 str.; Portugalijos Respublikos Konstitucijos 66 str.; Ispanijos Karalystės Konstitucijos 45 str. ir 53 str. 3 p.; Italijos Konstitucijos 44 str. ir kt.

Žmogaus teisė į vandenį apima kiekvieno teisę į pakankamą, saugų, tinkamą vartoti ir fiziškai prieinamą vandenį asmeniniam bei buitiniam naudojimui. Adekvatus vandens kiekis yra būtinas siekiant išvengti mirtingumo dėl dehidratacijos, sumažinti kitų su vandens trūkumu susijusių ligų bei tenkinti gamybos, maisto bei higieninius poreikius.¹²⁸

Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 11 str. 1 d. įtvirtinta, jog „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno teisę į pakankamą savo ir savo šeimos gyvenimo lygį, įskaitant teisę turėti pakankamai maisto, drabužių ir būstą, taip pat į nuolatinį gyvenimo sąlygų gerinimą.“ Pavartotas žodis „įskaitant“ rodo, jog šiame straipsnyje nurodytas teisių katalogas nėra baigtinis. Todėl teisė į vandenį, pagrindinį gyvybės šaltinį, neabejotinai patenka į pakankamo gyvenimo lygio kategoriją. Savo Bendrajame komentare Nr. 6 (1995) Ekonominis ir socialinis komitetas pripažino teisę į vandenį kaip įeinančią į 11 str. 1 d. apimtį. Teisė į vandenį neatskiriamai susijusi ir su Pakto 12 str. 1 d., kurioje įtvirtinta žmogaus teisė turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą. Teisė į vandenį turėtų būti nagrinėjama ir kitų tarptautiniame teisių bilyje įtvirtintų teisių, pirmiausia teisės į gyvybę bei žmogiškąjį orumą, kontekste.

Teisė į vandenį jau yra įtvirtinta daugelyje tarptautinių dokumentų. Pvz. Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 14 str. 2 d. įpareigoja valstybes dalyves imtis visų reikiamų priemonių, kad kaimo moterims būtų užtikrinta teisė naudotis tinkamomis gyvenimo sąlygomis, „ypač gyvenamosiomis patalpomis, sanitarijos paslaugomis, elektros ir vandens tiekimu, taip pat transportu ir ryšiais.“ Vaiko teisių apsaugos konvencijos 24 str. 2 d. skatina valstybes dalyves siekti kovoti su ligomis ir pusbadžiuoju „apsirūpinant pakankamai

---

¹²⁷ Rosas A., Helgesen J., Gomien D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York. P.228.

¹²⁸ Economic and Social Council E/C.12/2002/11, 20 January 2003 Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights General Comment No. 15 (2002) The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/\\$FILE/G0340229.pdf](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/$FILE/G0340229.pdf) [žiūrėta: 2012-02-15]

maistingais produktais ir, atsižvelgiant į aplinkos užterštumo pavojų ir riziką, švairiu geriamuoju vandeniu“.

Nesuprantamas būtų valstybės pareiškimas, jog ji visiškai įvykdė savo tarptautinius įsipareigojimus gerbti, apsaugoti ir įgyvendinti teisę į sveikatą, jeigu toje valstybėje neveiktų efektyvi tabako kontrolės programa. Supratimas, kad tabako gamyba, platinimas ir vartojimas prieštarauja žmogaus teisėms, atsirado visai neseniai, nes rūkymas ilgą laiką visame pasaulyje buvo paplitęs ir toleruojamas reiškinys.¹²⁹ Ypatingo dėmesio ši sveikatos apsaugos sritis reikalauja dėl to, kad tiek nacionaliniu, tiek ir pasauliniu lygiu, tabako gamyba, prekyba bei vartojimas daro didelę įtaką visuomenės sveikatai. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, fiksuojama, kad kasmet nuo tabako vartojimo visame pasaulyje miršta apie 5 mln. žmonių bei prognozuojama, kad 2030 metais žmonių mirtingumas padidės iki 10 mln. per metus. Konstatuota, jog rūkymas yra didžiausia iš išvengiamų mirčių priežasčių visame pasaulyje.¹³⁰

Siekiant apsaugoti milijonus gyvybių iškilo poreikis imperatyviam tabako pramonės reguliavimui. 2003 m. Ženevoje priimta Pasaulinės sveikatos organizacijos tabako kontrolės pagrindų konvencija tapo precedentu, kuomet vienam rizikos veiksniai buvo paskirta atskira konvencija. Šios Konvencijos 4 str. įtvirtintos tokios teisės kaip teisė į informaciją dėl tabako poveikio sveikatai bei teisė į apsaugą nuo priverstinio kvėpavimo dūmais. Taigi, žmogaus teisė į tabako kontrolę kyla iš tarptautinių valstybės įsipareigojimų ginti ir įgyvendinti žmogaus teisę į gyvybę, teisę į sveikatą bei sveiką aplinką¹³¹ bei yra susijusi su žmogaus teise gauti informaciją, teise į darbą, teise į vaiko apsaugą ir kt.

Jungtinių Tautų Teisės į vystymąsi deklaracijos 1 str. 1 d. teisė į vystymąsi pripažįstama pamatine vertybe, be kurios negalėtų būti pilna apimtimi realizuojama žmogaus ekonominė, socialinė, kultūrinė ir politinė pažanga bei užtikrintos pagrindinės žmogaus teisės. Vadovaujantis šia Deklaracija, žmogaus teisių pažeidimai negali būti pateisinami ekonominės pažangos sumetimais.¹³² Valstybės turėtų imtis visų reikalingų priemonių siekiant įgyvendinti teisę į vystymąsi bei garantuoti aktyvų individų dalyvavimą pažangos procesuose. Siekdamas veiksmingo žmogaus teisių įgyvendinimo, valstybės raginamos skatinti nuo pažangos neatsiejamą visuomenės dalyvavimą visose viešojo gyvenimo srityse. Todėl teisė į vystymąsi gali būti traktuojama ir kaip individuali, ir kaip kolektyvinė teisė. Kalbant apie teisę į sveiką

¹²⁹ Dresler C., Marks S. The Emerging Human Right to Tobacco Control. Human Rights Quarterly, Vol. 28. P. 629.

¹³⁰ World Health Organization, the World Health Report 2003: Shaping The Future 91 (2003): http://www.who.int/whr/2003/en/whr03_en.pdf [žiūrėta: 2012-01-15].

¹³¹ Dresler C., Marks S. The Emerging Human Right to Tobacco Control. Human Rights Quarterly, Vol. 28. P. 631.

¹³² Rosas A., Helgesen, J., Gomien, D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York. P. 231.

aplinką bei teisę į taiką, visoms valstybėms galioja tie patys įsipareigojimai, tuo tarpu teisė į vystymąsi skiriasi tuo, jog besivystančiose šalyse šios teisės ribojimas gali būti pateisinamas.¹³³

Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 27 str. 1 d. įtvirtinta žmogaus teisė „laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriniame gyvenime, gėrėtis menu, dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda.“ Iš šios nuostatos kildintina dar tik besiformuojanti trečiosios kartos teisė į kultūrinio bei gamtinio paveldo apsaugą. 1972 m. Jungtinių Tautų Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencijos¹³⁴ 4 str. numatyta kiekvienos valstybės, šios Konvencijos dalyvės, pareiga užtikrinti kultūros ir gamtinio paveldo tausojimą, išsaugojimą bei perdavimą ateities kartoms.

Prie naujų XX a. pabaigoje susiformavusių teisių priskirtina ir 1997 m. UNESCO visuotinės žmogaus genomo apsaugojimo ir žmogaus teisių deklaracijos¹³⁵ 2 str. įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė į jo orumo pagarbą nepriklausomai nuo asmens genetinių charakteristikų. Deklaracijos 6 str. įtvirtinta, jog „nei vienas asmuo negali būti diskriminuojamas genetinių charakteristikų, kurių pagalba arba kurių poveikio dėka ketinama pažeisti žmogaus teises, pagrindines laisves ir žmogaus orumą, pagrindu.“

1997 m. Europos Tarybos Konvencijos dėl žmogaus teisių ir jo orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje¹³⁶ dalyvės įsipareigoja ginti visų žmonių orumą bei tapatybę ir užtikrinti pagarbą kiekvieno asmens neliečiamumui bei kitoms teisėms ir pagrindinėms laisvėms taikant biologijos ir medicinos mokslus. „Biomedicinos tyrimai – sudėtinga sveikatos teisės sritis, kurioje susikerta žmogaus teisių ir biomedicinos mokslo vystymo interesai“.¹³⁷ Svarbi yra šios Konvencijos 2 str. nuostata, kurioje žmogaus interesai ir gerovė iškeliami virš mokslo interesų. Minėtoje Konvencijoje įtvirtintos nuostatos, susijusios su žmogaus genomo apsauga, genetiniais bei biomedicinos tyrimais. Konvencijos 5 str. nustato, žmogaus teisę į informaciją apie jam atliekamos procedūros tikslą ir pobūdį, apie jos padarinius ir riziką, kad bet kokia procedūra sveikatos srityje gali būti atliekama tik žmogaus sutikimu. Asmuo, kuriam numatoma atlikti procedūrą, gali bet kuriuo metu atšaukti savo sutikimą. Draudžiama be asmens sutikimo atlikti su juo mokslinis ir medicininis bandymus.

---

¹³³ Rosas A., Helgesen, J., Gomien, D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York. P. 235.

¹³⁴ Jungtinių Tautų Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija (1972) // Valstybės žinios, 2006-06-30, Nr. 73-2766.

¹³⁵ UNESCO visuotinė žmogaus genomo apsaugojimo ir žmogaus teisių deklaracija (1997): http://www.unesco.lt/documents/socialiniai/zmogaus%20genomo%20apsaugojimo%20ir%20zmo_teis_deklaracija.pdf [žiūrėta: 2012-02-13].

¹³⁶ Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir jo orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (1997) // Valstybės žinios, 2002-10-09, Nr. 97-4258.

¹³⁷ Birmontienė T. Žmogaus teisės ir jų įtvirtinimas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje // Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 287.

Išskyrus žmogaus teisę į genomo apsaugą, kuri nėra kolektyvinė teisė, o kildinama iš žmogaus orumo apsaugos sveikatos priežiūros srityje, visos kitos aptartos besiformuojančios trečiosios kartos teisės - teisė į taiką, teisė į sveiką aplinką, teisė į pažangą, teisė į kultūros paveldo išsaugojimą – traktuojamos ir kaip kolektyvinės, ir kaip individualios. Todėl visas naujas trečios kartos teises vienareikšmiškai priskirti vien tik kolektyvinėms nėra visiškai tikslu.

3. ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVĖS: RIBOS, UNIVERSALUMAS IR KULTŪRINIO RELIATYVIZMO KONTEKSTAS

3.1. Žmogaus teisių ir laisvių ribojimas

Atsižvelgiant į žmogaus teisių ir laisvių katalogo dinaminį pobūdį, svarbu įvardyti konkrečias sąlygas bei situacijas, kuomet katalogo taikymas ne visa apimtimi gali būti pateisinamas.¹³⁸ Baigiamuosiuose Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos straipsniuose pabrėžiamos kiekvieno asmens turimos pareigos bendruomenei, pažymima, kad Deklaracijos teisėmis ir laisvėmis „jokiais atvejais negali būti naudojamosi tam, kas prieštarauja Jungtinių Tautų tikslams ir principams“ (29 str. 2 d.) ir kad nė vienai valstybei, grupei ar asmeniui negali būti suteikiama teisė „vykdyti veiklą arba atlikti veiksmus, kuriais būtų siekiama panaikinti šioje Deklaracijoje paskelbtas teises ir laisves“ (30 str.). Tačiau taip pat numatoma galimybė naudojantis Deklaracijoje išvardytomis teisėmis ir laisvėmis taikyti tam tikrus apribojimus, jeigu jie „yra nustatyti įstatymo, tik tam, kad būtų užtikrintas kitų teisių ir laisvių pripažinimas ir pagarba joms ir kad demokratinėje visuomenėje būtų laikomasi teisėtų moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimų“ (29 str. 1 d.).

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto bei Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto bendrame 5 str. įtvirtintas draudimas atlikti tokius veiksmus, kuriais siekiama panaikinti kokias nors Paktuose pripažintas teises ar laisves, o taip pat apriboti jas labiau, negu numatyta šių sutarčių tekste. Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, kaip ir Deklaracijoje, yra įtvirtinti bendri teisių apribojimai. Šio Pakto 4 str. numatyta, kad pakte numatytos teisės gali būti valstybių apribotos „įstatymu tik tiek, kiek toks apribojimas atitinka šių teisių pobūdį, ir tik visuotinės gerovės skatinimo demokratinėje visuomenėje tikslais“. Tuo tarpu Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte bendro pobūdžio teisių apribojimai nenumatomi. Tačiau kai kuriuose atskiruose Pakto straipsniuose nurodoma, kad naudojantis teisėmis negali būti suvaržytas kitaip, išskyrus tam tikrus įstatyme

¹³⁸ James O'Reilly. Human Rights and Constitutional Law : Essays in Honour of Brian Walsh. - 1993. P. 177.

numatytus atvejus, kai būtina užtikrinti teisėtus tikslus – nacionalinį saugumą, viešąją tvarką arba kitų asmenų teises ir laisves.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 18 str. nustatyta, jog „pagal Konvenciją joje skelbiamų teisių ir laisvių apribojimai netaikomi jokiais kitais tikslais, išskyrus tuos, kurių siekiant šie apribojimai buvo nustatyti.“ Beveik visuose šios Konvencijos straipsniuose pabrėžiama, kad naudojimasis tam tikra teise ar laisve negali būti suvaržytas, išskyrus tuos atvejus, kai „tai yra būtina visuomenės interesams ir tikslai įstatymo numatytais sąlygomis ir kai tai yra būtina valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir bešališkumą“.

Modernios liberaliosios konstitucijos bendrai apibūdinamos siejant jas su valdžių padalijimo principu, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimu bei siekiu jas užtikrinti. Būtent šie bruožai tokias konstitucijas skiria nuo despotiško ir totalitarinio valdymo, kur žmogaus teisių ir laisvių sąrašas, net jei jis ir deklaruojamas, praktikoje paneigiamas. Tačiau yra tokių situacijų, kai net ir labiausiai išsivysčiusiose šalyse iškyla poreikis nukrypti nuo aukščiausios teisinės galios įstatymuose nustatyto įpareigojimo gerbti ir saugoti žmogaus teises ir laisves visa apimtimi. Tai – nepaprastosios padėties situacijos, tokios kaip ginkluotas konfliktas ar stichinė nelaimė.¹³⁹

Nepaprastosios padėties metu sutrikus ekonominiams procesams, valstybė paprastai nėra pajėgi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių tokia pat apimtimi kaip iki tol. Paprastai akcentuojama, kad dažniausiai nepaprastosios padėties metu pažeidžiamiausios yra tokios individualios teisės ir laisvės kaip asmens laisvė ir saugumas, judėjimo laisvė, teisė į privatumą, saviraiškos ir minties laisvė, teisė gauti informaciją ir kt. Tačiau ne mažiau nukenčia ir kolektyvinės teisės - teisė į pažangą ir tautų apsisprendimo laisvė.¹⁴⁰ Kaip pažymi prof. E. Jarašiūnas, teisingas ribų nustatymas garantuoja šias teises ir laisves.¹⁴¹

Atsižvelgiant į neaprastosios padėties situacijos metu vykstantį žmogaus teisių ir laisvių pažeidinėjimo mastą, iškilo poreikis tartptautinėje teisėje numatyti teisių ir laisvių ribojimo sąlygas, įtvirtinti absoliučių teisių katalogą bei apibrėžti visoms valstybėms privalomus žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir stebėsenos standartus. Mažiausiai keturios pagrindinėmis šioje srityje

¹³⁹ Barendt E. An Introduction to Constitutional Law. - University College London, Oxford University Press, 1998. P.167.

¹⁴⁰ Fitzpatrick J. Human Rights in Crisis : The International System for Protecting Rights During States of Emergency. - Procedural Aspects of international law series, Vol. 19, - University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1994. P. 37.

¹⁴¹ Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Jarašiūnas E., Žiobienė E., Žalėnienė I., Vidrinskaitė S., Gailiūtė D. Žmogaus teisių apsaugos institucijos : kolektyvinė monografija. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. P. 219.

laikomos sutartys nustato kokios teisės ir laisvės, kokioms sąlygoms esant ir koku mastu gali būti ribojamos esant nepaprastajai padėčiai. Tai keturių 1949 m. Ženevos konvencijų 3 bendrasis straipsnis, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei Amerikos žmogaus teisių konvencija.¹⁴²

Kadangi ginkluoti konfliktai pagal jų pasekmes priskirtini vienoms sunkiausių nepaprastosios padėties situacijų, darytina prielaida, kad žmogaus teisių ir laisvių apsaugos minimumas, taikytinas jų metu, turėtų galioti esant visoms nepaprastosios padėties situacijoms.¹⁴³ Ženevos konvencijų 3 bendrasis straipsnis numato žmogaus teisių ir laisvių apsaugos minimumą, kuris turėtų būti taikomas bet kokio vidaus ginkluoto metu, nors, deja, šio straipsnio taikymas yra paliktas visiškai valstybių nuožiūrai. Tačiau „nors tam tikri nukrypimai nuo tarptautinių įsipareigojimų ar teisių ribojimai visų pirma yra valstybių vidaus reikalas, tai taip pat yra ir tarptautinės teisės dalykas“.¹⁴⁴ Minėtame 3 bendrajame straipsnyje nurodyta, jog su asmenimis, aktyviai nedalyvaujančiais karo veiksmuose, visada turi būti elgiamasi humaniškai ir be diskriminacijos. Draudžiama kėsintis į šių asmenų gyvybę ir vartoti smurtą prieš juos, imti juos įkaitais, žeisti asmens orumą, neteisėtu būdu priimti nuosprendžius ir vykdyti bausmes.

Nors nepaprastosios padėties situacija daugeliu atveju yra valstybės viduje reguliuojamas klausimas, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas valstybėms numato galimybę apriboti arba suvaržyti naudojimąsi kitomis teisėmis, kai yra viešai paskelbta nepaprastoji padėtis, dėl kurios iškyla grėsmė tautos išlikimui. Tokie teisių apribojimai yra leidžiami tik tiek, kiek to reikalauja padėties kritiškumas ir negali būti diskriminaciniai, o apie teisių ir laisvių suvaržymus būtinai turi būti tinkamai pranešta Jungtinėms Tautoms.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje taip pat pripažįstama, jog nepaprastosios padėties metu valstybės gali nukrypti nuo įsipareigojimų pagal Konvenciją. Tačiau kad ir kokia sunki padėtis bevyrautų, valstybė vis tiek privalo laikytis pagrindinių principų. Pirmiausia, valstybė privalo apsaugoti absoliučiomis laikomas teises. Antra, valstybės gali imtis tik tokių priemonių, kurios neišvengiamai būtinos, siekiant kuo mažesnio kitų (t. y. neabsoliučių) teisių ir laisvių ribojimų. Negali būti taikomos diskriminacinės priemonės. Be to,

---

¹⁴² Fitzpatrick, J. *Human Rights in Crisis : The International System for Protecting Rights During States of Emergency*. - Procedural Aspects of international law series, Vol. 19, - University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1994. P.50.

¹⁴³ Ten pat. P. 52.

¹⁴⁴ Henkin L., Hargrove J. L., *Human rights: an Agenda for the next century*. - Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994. P. xvi.

Europos Žmogaus Teisių Teismas prižiūri, ar priemonės, kurių buvo imtasi nepaprastosios padėties metu, buvo būtinos teisėtam tikslui pasiekti.¹⁴⁵

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 15 str. bendrai nustatoma, kad nukrypimas nuo įsipareigojimų pagal Konvenciją karo ar nepaprastosios padėties atveju galimas su sąlyga, kad tokios priemonės neprieštarauja kitiems valstybės įsipareigojimams pagal tarptautinę teisę (15 str. 1 d.). Kiekviena valstybė, pasinaudojusi šia nukrypimo teise, privalo išsamiai informuoti Europos Tarybos Generalinį sekretorių apie priemones, kurių ji ėmėsi, ir apie tokio nukrypimo priežastis (15 str. 3 d.).

Tarp aptartų nuostatų, susijusių su žmogaus teisių ir laisvių ribojimu nepaprastosios padėties atveju, galime išveikti tiek panašumų, tiek ir skirtumų. Tam tikri pagrindiniai principai vyrauja visose šiose nuostatose, tai - situacijos rimtumas, reikalavimas pranešti ir/arba paskelbti apie susidariusią padėtį, sąžiningumo principas, suderinamumas su kitais tarptautiniais įsipareigojimais, proporcingumo tarp taikomų priemonių bei siekiamo tikslo laikymasis, diskriminavimo draudimas taikant nepaprastąsias priemones bei kertinių absoliučių teisių apibrėžimas.¹⁴⁶

Lietuvos Respublikos Konstitucinėje jurisprudencijoje konstatuota, kad prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas.¹⁴⁷ Tačiau taip pat Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog „jeigu teisė apribojama taip, kad ją įgyvendinti pasidaro neįmanoma, jeigu ji suvaržoma peržengiant protingai suvokiamas ribas arba neužtikrinamas jos teisinis gynimas, tai būtų pagrindo teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai tolygu šios teisės neigimui.“¹⁴⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 2 d. nutarime¹⁴⁹ pasakyta, jog „įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga pusiausvyra tarp visuomenės ir asmens interesų, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo. Remiantis šiuo principu įstatymais asmens teisės gali būti apribotos tik tiek, kiek tai yra būtina viešiesiems interesams ginti, tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis. Šiam tikslui pasiekti gali būti nustatytos tokios

---

¹⁴⁵ Barendt E. An Introduction to Constitutional Law. - University College London, Oxford University Press, 1998. P. 176.

¹⁴⁶ Fitzpatrick J. Human Rights in Crisis : The International System for Protecting Rights During States of Emergency. - Procedural Aspects of international law series, Vol. 19, - University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1994. P.55.

¹⁴⁷ Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Jarašiūnas E., Žiobienė E., Žalėnienė I., Vidrinskaitė S., Gailiūtė D. Žmogaus teisių apsaugos institucijos : kolektyvinė monografija. Vilnius : Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009 . P.219.

¹⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 36-915 „Dėl Komercinių bankų įstatymo“ // Valstybės žinios, 1996-04-24.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011-10-02 nutarimas Nr. 85-2977 „Dėl vairuotojo pažymėjimo negražinimo kaip administracinės teisenos užtikrinimo priemonės“ // Valstybės žinios, 2011-10-05.

priemonės, kurios būtų pakankamos ir ribotų asmens teises ne daugiau negu yra būtina“. Konstitucinis Teismas šiame, taip pat ir keletyje kitų nutarimų (pvz., 2002 m. rugsėjo 19 d., 2004 m. gruodžio 29 d.) patvirtinta, kad pagal Konstituciją žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: 1) tai daroma įstatymu; 2) ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves bei Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; 3) ribojimais nėra paneigta teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; 4) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Kaip matome, ši Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuluojama asmens teisių ir laisvių ribojimo doktrina atitinka tarptautinius standartus, taip pat sutampa su Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

Aptarėme situacijas ir sąlygas, kuomet tarptautiniuose, regioniniuose bei nacionaliniuose kataloguose nustatytos teisės ir laisvės gali būti ribojamos. Tačiau egzistuoja tam tikros teisės, kurios negali būti apribotos netgi pačiomis kritiškiausiomis aplinkybėmis. Kaip žinoma, yra vos kelios absoliučios teisės, kuomet naudojimasis jomis jokiais atvejais negali būti ribojamas.

Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 4 str. 2 d. nurodomas baigtinis pakto straipsnių, nuo kurių nukrypimai neleidžiami net nepaprastosios padėties metu, sąrašas, tai: teisė į gyvybę (6 str.); kankinamo arba žiauraus, nežmoniško ar žeminančio asmens orumą elgesio draudimas (7str.); vergijos draudimas (8 str. 1 d.); draudimas laikyti asmenį nelaisvėje (8 str. 2 d.); draudimas atimti laisvę vien dėl to, kad asmuo neįstengia įvykdyti kokios nors sutartinės prievolės (11 str.); draudimas taikyti bausmes ne pagal galiojančius įstatymus (15 str.); teisė būti pripažintam teisinių santykių subjektu (16 str.); teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę (18 str.).

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 15 str. 2 d. numatyta, jog net kilęs karas ar susidariusi nepaprastoji padėtis negali būti pagrindas kokiam nors nukrypimui nuo Konvencijos 2, 3, 4 (1 d.) ir 7 straipsnių. Tačiau doktrinoje išskirtinos vos dvi Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijoje yra įtvirtintos absoliučios teisės. Tai teisė nebūti kankinamam ar žiauriai baudžiamam (3 str.) bei teisė nebūti laikomam vergijoje (4 str.). Visos kitos Konvencijoje išvardytos teisės bei laisvės esant tam tikroms sąlygoms gali būti ribojamos. Pvz., skelbiama, kad saviraiškos laisve gali naudotis kiekvienas, tačiau tai nereiškia, kad valstybėms yra draudžiama licencijuoti radijo, televizijos ar kino įstaigų (10 str.). Kiekvienas turi teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, tačiau tam tikrais atvejais ir sąlygomis valstybės institucijos gali apriboti naudojamą šia teise. Be abejonės, teisė į gyvybę yra viena esminių pagrindinių teisių, kurios svarba yra pripažinta visuose aptariamuose dokumentuose, taip pat Tarptautinėje humanitarinėje teisėje. Tačiau pastebėtina, kad net teisė į gyvybę nėra absoliuti. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 str. numatyti atvejai,

kuomet gyvybės atėmimas nelaikomas Konvencijos pažeidimu: vykdam teismo nuosprendį dėl nusikaltimo, už kurį tokią bausmę nustato įstatymas, taip pat ginant kitą asmenį nuo smurto, teisėtai suimant arba sutrudinant teisėtai sulaikytam asmeniui pabėgti bei pagal įstatymą malšinant riaušes arba sukilimą.

Rengiant absoliučių teisių sąrašą nesutariama, ar į jį turėtų būti įtrauktos tik pačios svarbiausios, su orumo apsauga susijusos teisės, ar vis tik šis sąrašas turėtų būti platesnis bei apimti ir tokias teises, kurių nepaprastosios padėties metu vyriausybės neturėtų teisės pažeidinėti iš esmės.¹⁵⁰ Tačiau nors nėra bendrai sutariama dėl išsamaus teisių, kurios dėl savo ypatingos svarbos negali būti jokiomis aplinkybėmis apribotos, sąrašo, egzistuoja bendra nuomonė, kad bet kokių atveju, šis sąrašas visų pirma apima savavališko gyvybės atėmimo bei nežmoniško elgesio ir kankinimo draudimą.¹⁵¹ 1987 m. Jungtinių Tautų Konvencijos prieš kankinimą, ir kitokių žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 2 str. 2 d. nurodyta, kad „jokios išimtinės aplinkybės, ar tai būtų karo padėtis ar karo, vidaus politinio nestabilumo grėsmė, ar kokia kita nepaprastoji padėtis, negali būti naudojamos kankinimui pateisinti“.

Amerikos žmogaus teisių konvencijos 27 str. pateikiamas absoliučių teisių ir laisvių sąrašas. Tai teisė į gyvybę, teisė į vardą bei tautybę, teisė būti teisinių santykių subjektu, teisė į humanišką elgesį sulaikymo metu, laisvė nuo vergijos, laisvė nuo *ex post facto* įstatymų taikymo, vaiko bei šeimos teisės, sąžinės bei religijos laisvė, teisė dalyvauti valstybės valdyme, o taip pat laisvė nuo diskriminacijos. Amerikos žmogaus teisių konvencijoje pateiktas absoliučių teisių sąrašas kiek skiriasi nuo panašių nuostatų, įtvirtintų Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje. Amerikos konvencijoje įvardijama daugiau nevaržytinų žmogaus teisių ir laisvių, be to, Konvencijos 27 str. 2 d. numatyta, jog į absoliučių teisių sąrašą taip pat įeina ir teisė į teismines garantijas.¹⁵²

Kaip matome, bendro sutarimo dėl baigtinio absoliučių teisių sąrašo nėra. Tačiau vieningai pripažįstama, kad teisė nebūti kankinamam ar žiauriai baudžiamam bei teisė nebūti laikomam vergijoje vienareikšmiškai laikytinos absoliučiomis.

---

¹⁵⁰ Fitzpatrick J. Human Rights in Crisis : The International System for Protecting Rights During States of Emergency. - Procedural Aspects of international law series, Vol. 19, - University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1994. P. 54

¹⁵¹ Ten pat. P. 35.

¹⁵² Grossman C. A. Framework for the Examination of States of Emergency Under the American Convention on Human Rights // American University Journal of International Law and Policy Vol. 1:35, 1986. P. 35-55.

3.2. Žmogaus teisių ir laisvių katalogas globalizacijos bei kultūrinės įvairovės sąlygomis

Neretai, vertinant tik pagal įstatymus bei kitų norminių teisės aktų formuluotes, žmogaus teisės suvokiamos kaip tobula sistema, neskiriant reikiamo dėmesio šių teisių realizavimo lygiui. Dažniausiai visiškai neapsvarstomi individo poreikiai, visuomenės technologinė aplinka ir kitos aplinkybės, darančios įtaką žmogaus teisių sistemai bei tinkamam jų įgyvendinimui.¹⁵³

Nagrinėjant žmogaus teisių sąrašo universalumo problemą, neišvengiamai kyla klausimas, ar žmogiškojo orumo apsauga, paremta prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių idėja, gali būti bendrai pripažįstama įvairiose kultūrose. Diskutuojama, ar Jungtinių Tautų rėmuose priimtas žmogaus teisių ir laisvių katalogas neprieštarauja universaliems etiniams, moraliniams ar religiniams įsitikinimams. Jungtinių Tautų „Tūkstantmečio deklaracijoje“ rašoma: „Manome, jog pagrindinis šiandien mums iškilęs uždavinys yra užtikrinti, kad viso pasaulio žmonėms globalizacija taptų teigiamu veiksmu. Nors globalizacija ir teikia didžiules galimybes, šiuo metu jos pranašumais naudojamosi labai nevienodai“.¹⁵⁴

Moderni žmogaus teisių ir laisvių koncepcija pradėjo formuotis XVII-XVIII a. Vakarų kultūroje politinių revoliucijų bei mokslo perversmo sąlygomis, todėl skeptikai „vakarietiškąją“ žmogaus teisių sampratą charakterizuoja kaip ideologinę ir utopinę, nes nepaisant visuotinai deklaruojamo žmogaus teisių ir laisvių katalogo ir raginimų valstybes gerbti bei užtikrinti jame paskelbtas teises, žmogaus teisių ir laisvių nepaisymas tiek istoriškai, tiek ir dabartinėse visuomenėse nesiliauja. Be to, žmogaus teisių bendras supratimas įvairiose pasaulio šalyse yra skirtingas.¹⁵⁵

Azijos šalys pasižymi didele religijų bei tradicijų įvairove, veikiančia modernios žmogaus teisių ir laisvių koncepcijos plėtrą šiame regione. Pastebima, kad kultūriniais skirtumais neretai pagrindžiamas tam tikrų teisių ir laisvių, pvz., žodžio laisvės, didesnis ribojimas nedemokratinėse šalyse, tokiose kaip Šiaurės Korėja, Kinija, Vietnamas, Singapūras ir kt. Neretai šiose šalyse politiniai sprendimai priimami vadovaujantis religiniais įsitikinimais. Pvz., Islamo fundamentalizmas kursto maištus ir separatistinius judėjimus, sąlygojančius šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus Tailande, Indonezijoje bei Kinijoje. Filipinuose katalikybės etiniai

¹⁵³ Pumputis A. Poreikis kaip žmogaus teisių raidos pagrindas // Teisė besikeičiančioje Europoje. - Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 321.

¹⁵⁴ JT Generalinės Asamblėjos priimta Jungtinių Tautų „Tūkstantmečio deklaracija“, 2000 m. Niujorkas: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> [Žiūrėta: 2012-01-28].

¹⁵⁵ Chen A. H. Y. Conclusion: reflections on human rights in Asia // Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P. 487.

principai perkeliami į konstitucines nuostatas (abortų, skyrybų smerkimas), Tailande vyraujantis Budizmas yra vienareikšmiškai pripažįstamas oficialia valstybine religija. Nors Japonija, viena labiausiai pažengusių demokratinių valstybių pasaulyje, pripažįsta plačias pilietines ir politines teises, praktikoje jos neretai ribojamos tiek valstybinės valdžios institucijų, tiek privataus verslo subjektų veiksmis. Taigi, pasaulietinio liberalizmo koncepciją atspindinti moderni „vakarietiškoji“ žmogaus teisių ir laisvių idėja nėra vienareikšmiškai pripažįstama ir adaptuojama Azijos šalyse.¹⁵⁶

Daugelis Arabų valstybių linkusios atmesti „vakarietiškąją“ žmogaus teisių koncepciją argumentuodamos tuo, jog ji yra dirbtinai universalizuojama ir traktuotina kaip specifinė kolonizacijos procesų forma. Teigiama, kad tokia žmogaus teisių idėja atspindi „kultūrinį imperializmą“, grindžiamą liberalistine ideologija bei krikščioniškąja etika.¹⁵⁷

Kultūrinio reliatyvizmo teorijos šalininkai teigia, kad realiame gyvenime tas pats žmogaus teisių rinkinys negali būti universaliai taikomas visoms kultūroms dėl skirtingo jų išsivystymo lygio. Poreikiai, kurių pagrindu formuluojamos žmogaus teisės, yra nulemti tam tikros visuomenės, kurioje žmogus gyvena, todėl, kaip pažymi prof. A. Pumputis, „žmogaus teisės negali būti apibūdintos kurios nors vienos kultūros standartais arba būti paremtos kurios nors vienos tautos lūkesčiais.“ Anot profesoriaus, kiekvienas bandymas įtvirtinti žmogaus teises, kurių realizavimas nekyla iš socialinės aplinkos ir poreikių sistemos, bus deklaratyvus, o šį siekį įtvirtinančios normos – fiktyvios.¹⁵⁸

„Be abejo, konstitucinėje tikrovėje idealistinis asmens teisių ir laisvių sąrašas neišvengiamai deformuojasi ir įgauna iškreiptą prasmę.“¹⁵⁹ Tačiau ne visi mokslininkai sutinka su požiūriu, jog žmogaus teisių ir laisvių katalogas tėra idealoginis gražių nuostatų rinkinys. Teigiama, kad visuotinių žmogaus teisių paskelbimas ir pripažinimas globalizacijos sąlygomis yra žmonijos moralinio progreso rodiklis.¹⁶⁰ Žmogaus teisių universalumo šalininkai paneigia argumentą, kad žmogaus teisės tėra Vakarų kultūros imperializmo atspindys. Jeigu žmogaus teisių koncepciją priskirtume vien Vakarų pasaulio kultūrai, tokiu atveju „vakarietiškomis“

---

¹⁵⁶ Peerenboom R. An Empirical Overview of Rights Performance in Asia, France, and the USA. The Dominance of Wealth in the interplay of Economics, Culture, Law, and Governance // Peerenboom R., Peterson, C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P. 27-28.

¹⁵⁷ Steiner J. H.; Alston P. International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. oxford University Press: New York, 2000. P. 367.

¹⁵⁸ Pumputis A. Poreikis kaip žmogaus teisių raidos pagrindas // Teisė besikeičiančioje Europoje. -Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 332.

¹⁵⁹ Bacevičius V., Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Jarašiūnas, Mesonis G., Pumputis A., Vainiūtė M., Vaitiekienė E., S. Vidrinskaitė, Žilys J., Žiobienė E., Varaška M. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2006. P.456

¹⁶⁰ Chen A. H. Y. Conclusion: reflections on human rights in Asia // Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006. P.488.

laikytume ir politines bei ekonomines idėjas, kurios šiuo metu vyrauja tarptautinėje arenoje, taip pat suverenios valstybės bei demokratijos principus, rinkos ekonomiką, socializmą, pažangą, tarptautinę teisę bei institucijas. Primintina, kad tie patys Vakarai žmogaus teisių idėją priėmė laipsniškai – bene žiauriausi milžiniško masto žmogaus teisių pažeidimai naujaisiais laikais vyko pačiame Europos vidury. Be to, visos kultūros ir visos pagrindinės pasaulio religijos yra grindžiamos tomis pačiomis teisingumo, sąžiningumo bei pagarbos žmogiškajam orumui idėjomis. Tam tikri taip vadinamojo „vakarietiškojo“ konstitucionalizmo elementai, kurie taip sunkiai perimami kai kuriose „tradicinėse kultūrose“, nėra nei daugiau nei mažiau svetimi nei ekonominiai ir politiniai pagrindai, kuriais šiuo metu vadovaujasi beveik visas pasaulis.¹⁶¹ Todėl pažymėtina, kad moderniuosiuose Vakaruose išaukštinta prigimtinių žmogaus teisių idėja kilo globalių ir nuo kultūrų skirtumų nepriklausomų socialinių, ekonominių ir politinių šiuolaikinio pasaulio pokyčių įtakoje.¹⁶² Teisių ir laisvių katalogų skirtumai pastebimi net tarp ekonomiškai išsivysčiusių liberalių demokratinių valstybių. Pvz., nors JAV bei Prancūzijos konstitucijose įtvirtinti žmogaus teisių ir laisvių rinkiniai kitose Vakarų valstybėse laikytini pavyzdiniais, tačiau jie nereprezentuoja viso regiono, daugeliu aspektų jie tobulintini, ypač kalbant apie ekonomines, socialines ir kultūrinės teises.

Nuomonė, kad skirtingoms visuomenėms skirtingai traktuojant žmogaus gerovę atitinkamai skiriasi ir požiūris į žmogaus teisių problemą, antot J. Donnelly, yra klaidinantis, kadangi be bendros žmogaus teisių koncepcijos, daugiau ar mažiau perimtos skirtingose šalyse, apskritai negalima būtų kalbėti apie kokį nors požiūrį į žmogaus teises.¹⁶³

Prof. T. Birmontienė išsako nuomonę, jog žmogaus teisės „yra universalios ne tik jas deklaruojant, bet ir taikant“.¹⁶⁴ Tačiau, kaip pastebi B. Pranevičienė, universalumo idėja neturėtų būti tapatinama su faktine situacija, vyraujančia vienoje ar kitoje valstybėje, nes dėl įvairių aplinkybių – tam tikrų ypatumų, skirtumų, nulemtų istorinio laikmečio, valstybėse vyraujančių moralinių nuostatų, net mokslų pažangos, žmogaus teisių užtikrinimo lygis skirtingose valstybėse gali būti labai nevienodas.¹⁶⁵ Taigi, nors doktrinoje sutinkama, kad visuotinai pripažįstamų teisių ir laisvių įgyvendinimo lygis neišvengiamai skiriasi įvairiose šalyse dėl skirtingo išsivystymo lygio ir kitų veiksnių, vis tik žmogaus teisių koncepcija visose valstybėse bei kultūrose turėtų būti traktuojama vienodai.

---

¹⁶¹ Henkin L., Hargrove J. L., Human rights: an Agenda for the next century. – Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994. P. ix.

¹⁶² Donnelly J. The Relative Universality of Human Rights//Human Rights Quarterly 29 (2007) P. 281-306 – The Johns Hopkins University Press, 2007. P. 287.

¹⁶³ Ten pat. P. 258.

¹⁶⁴ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002. P. 287.

¹⁶⁵ Pranevičienė B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai // Jurisprudencija. – Vilnius, 2008. T. 4 (106). P. 39.

Jungtinių Tautų Organizacijos pastangų dėka, tarptautinėje bendruomenėje žmogaus teisės buvo neginčijamai pripažintos įgimtomis, neatimamomis bei visuotinėmis – skirtomis visiems žmonėms be jokių skirtumų, įskaitant kultūrinių. Ši idėja raštiškai išreikšta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, kurios pavadinime tiesiogiai įtvirtintas universalus žmogaus teisių pobūdis. Deklaracijos preambulėje pabrėžiama šiame dokumente išvardytų pagrindinių teisių ir laisvių bendro supratimo svarba bei skelbiama, kad šis teisių ir laisvių sąrašas yra visuotinis idealas, „kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės“.¹⁶⁶ 1993 m. Vienos Deklaracijos ir Veiksmų programos tekste¹⁶⁷ dar kartą patvirtinama, jog Visuotinėje Deklaracijoje išvardytos teisės ir laisvės yra skirtos visiems žmonėms ir suprantamos kaip bendras standartas, kurio turi būti laikomasi visose šalyse, Jungtinių Tautų narėse. Vienos deklaracijos 1 str. pabrėžiama, kad žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių universalinė prigimtis yra nekvestionuojama.

Doktrinoje dominuoja nuostata, kad žmogaus teisės – aukščiausia vertybė ir jų deklavimas bei taikymas negali būti laikomas vien valstybių vidaus reikalu. Tarptautinėje teisėje aiškiai įtvirtinta valstybių pareiga „siekti, kad visada būtų gerbiamos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės ir jų laikomasi nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos ar religijos“ (Jungtinių Tautų Chartijos 55 str. c p.). Žmogaus teisės ir laisvės turi būti garantuojamos visiems žmonėms visose kultūrose be jokių diskriminacinių suvaržymų. Kaip pažymima Jungtinių Tautų viešos informacijos departamento pranešime, žmogaus teisių neigimas kultūrinių savitumų pagrindu savaime yra diskriminacinis. Nesvarbu, kokioje kultūrinėje aplinkoje, žmogaus teisių nepaisymas yra lygus tarptautinių įsipareigojimų nesilaikymui. Todėl darytina išvada, kad tarptautiniuose dokumentuose kalbama ne apie santykinę ar atrankinę, o būtent visuotinę pagarbą žmogaus teisėms.¹⁶⁸

Primintina, jog 1948 metais pasaulio bendruomenė vieningai pritarė Deklaracijoje įtvirtintam žmogaus teisių ir laisvių sąrašo paskelbimui – nei viena valstybė, Jungtinių Tautų narė, nebalsavo prieš šio dokumento priėmimą. Tiesa, aštuonios valstybės – Sovietų Sąjunga ir jos penkios sąjungininkės, taip pat Saudo Arabija ir Pietų Afrika – susilaikė. Oficialiai skelbiama¹⁶⁹, kad šiuo metu visos šalys Jungtinių Tautų narės¹⁷⁰ yra ratifikavusios bent po vieną iš devynių pagrindinių tarptautinių žmogaus teisių sutarčių, o 80 procentų yra ratifikavusios keturias ar daugiau. Taigi, galima daryti išvadą, kad visos valstybės, Jungtinių Tautų narės,

¹⁶⁶ Ayton-Shenker, D. The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity. - United Nations Department of Public Information DPI/1627/HR, March 1995: <http://www.un.org/rights/dpi1627e.htm> [Žiūrėta: 2011.11.22].

¹⁶⁷ [http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.CONF.157.23.En?OpenDocument) [Žiūrėta: 2012-01-17].

¹⁶⁸ Ayton-Shenker, D. The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity. - United Nations Department of Public Information DPI/1627/HR, March 1995: <http://www.un.org/rights/dpi1627e.htm> [Žiūrėta: 2011.11.22].

¹⁶⁹ Duomenys oficialioje Jungtinių Tautų Organizacijos internetinėje svetainėje: http://www.un.org/en/documents/udhr/hr_law.shtml [Žiūrėta: 2012-02-25].

¹⁷⁰ Šiuo metu Jungtinių Tautų narės yra 192 valstybės. Prisijungusių valstybių sąrašas skelbiamas Jungtinių Tautų internetinėje svetainėje: <http://www.un.org/en/members/index.shtml> [Žiūrėta: 2012-03-19].

nepaisant kultūrinių ypatumų, įsipareigojo gerbti bei ginti žmogaus teises ir laisves, išvardytas tarptautiniuose susitarimuose, prie kurių šios šalys yra prisijungusios.

Žmogaus teisės nėra orientuotos į kokią nors vieną kultūrą siekiant panegti visas kitas kultūras. Visuotinas žmogaus teisių ir laisvių sąrašas nėra paremtas kokia nors viena kultūrine ar ideologine koncepcija, bet yra teisinio lygio etalonas, nustatantis būtinąjį minimumą teisių, kurių privaloma laikytis siekiant gerbti ir apsaugoti žmogiškąjį orumą. Įtvirtintas tarptautiniuose dokumentuose, šis teisių ir laisvių minimumas atspindi ne kokios nors vienos dominuojančios kultūros tradicijų ir papročių rinkinį, tačiau simbolizuoja tarptautinės bendruomenės susitarimą. Tai, jog valstybės paisyti tarptautiniu lygiu nustatyto žmogaus teisių ir laisvių minimumo, jokia būdu nereiškia, kad jos praranda savo kultūrinę identitetą. Tarptautinėje teisėje pripažįstamas nemažas skaičius žmogaus teisių, susijusių su kultūrų įvairovės išsaugojimu bei integracija. Pvz., teisė į kultūrinio paveldo išsaugojimą, teisė saugoti ir puoselėti kultūrą, tradicijas bei papročius, asmenų, priklausančių etinėms, religinėms ar kalbinėms mažumoms teisių apsauga, įsitikinimų, sąžinės bei religijos laisvė, teisė į saviraišką, ir kt., taip pat nediskriminavimo principas. Be abejo, kultūrinės teisės nėra absoliučios. Tai reiškia, kad naudojantis kultūrinėmis teisėmis negali būti ribojamos ar paneigiamos kitos žmogaus teisės. Argumentavimas kultūrinio reliatyvizmo doktrinos postulatais kaip priedanga siekiant pažeidinėti žmogaus teises, yra traktuotinas kaip piktnaudžiavimas teise į kultūrą. Naudojimas kultūrinėmis teisėmis nepateisina kankinimo, žmogžudystės, genocido nusikaltimo ir jokios kitos tarptautinėje teisėje įtvirtintos žmogaus teisės ar laisvės pažeidimo, o taip pat diskriminacijos lyties, etninės kilmės, kalbos, religijos ir kitais pagrindais. Todėl darytina išvada, kad bandymai kultūriniu reliatyvizmu pagrįsti žmogaus teisių neigimą ir pažeidimus, tarptautinėje teisėje neturi jokio teisinio pagrindo.¹⁷¹

Vienos deklaracijos 5 str. pabrėžiama, kad net ir atsižvelgiant į nacionalinius bei regioninius ypatumus bei skirtingą politinį, ekonominį, istorinį, kultūrinį ir religinį kontekstą, valstybėms išlieka pareiga pripažinti ir saugoti visas tarptautiniu lygiu pripažintas teises bei pagrindines laisves. Deklaracijos 8 str. teigiama, kad pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms yra glaudžiai susijusi su demokratija bei visuomenės pažanga. Demokratija yra paremta laisvu žmonių susitarimu apibrėžti jų politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės teises bei visapusišku žmonių dalyvavimu visose jų gyvenimo srityse. Todėl demokratiškoje ir pažangioje visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių visuotinis pripažinimas tiek tarptautiniu, tiek ir valstybiniu lygiu, turėtų būti besąlygiškas. Minėtame straipsnyje viso pasaulio valstybės raginamos skatinti bei stiprinti demokratiją, pažangą ir pagarbą žmogaus teisėms.

---

¹⁷¹ Ayton-Shenker, D. The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity. - United Nations Department of Public Information DPI/1627/HR, March 1995: <http://www.un.org/rights/dpi1627e.htm> [Žiūrėta: 2011.11.22].

Tarptautinis universalių žmogaus teisių ir laisvių sąrašas yra modernus pasiekimas, todėl yra naujas daugeliui kultūrų. Kuomet tradicinės kultūros sąlygomis neužtikrinama pakankama apsauga žmogaus teisėms, tokia šalis raginama perimti ir pritaikyti tarptautinį žmogaus teisių standartą ir siekti tinkamo žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo. Tokiu būdu ateityje galima tikėtis visuotinio žmogaus teisių ir laisvių katalogo pripažinimo bei tolerancijos globalizacijos ir pliuralizmo sąlygomis.

IŠVADOS

1. Žmogaus teisių ir laisvių sąrašo formulavimą sąlygojo ilgametės socialinės kovos su feodalinėmis priespauda bei nelygybe, prancūzų ir amerikiečių revoliucijos, politinės ir teisinės sistemos pokyčiai, prigimtinių teisių doktrinos didėjantis populiarumas. Poreikis išvardinti pagrindines teises ir laisves kildinamas iš siekio apsaugoti žmogiškąjį orumą, kuris yra visų žmogaus teisių ir laisvių bendrasis vardiklis. Todėl tiesioginė žmogaus teisių katalogo paskirtis – teisiškai apibrėžti žmogaus teisių ir laisvių apimtį siekiant apsaugoti žmogaus orumą ir esmines žmogiškąsias vertybes nuo nepagrįsto viešosios valdžios institucijų įsikišimo.

2. Dėl prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio, šaltinių įvairovės ir gausos, nuolatinių žmogaus teisių sistemos tobulinimo procesų, vieningas požiūris į žmogaus teises ir jų klasifikaciją, taip pat jų baigtinio sąrašo suformulavimas nėra įmanomas. Pagrindiniuose tarptautiniuose bei regioniniuose žmogaus teisių dokumentuose, taip pat darbe aptartose konstitucijose pateikti žmogaus teisių ir laisvių sąrašai su tam tikrais turinio, formalios išraiškos ir katalogų apimties skirtumais, iš esmės sutampa su 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje išvardytomis teisėmis ir laisvėmis. Tačiau pavyzdiniu laikomas Deklaracijoje pteiktas žmogaus teisių skirstymas į pilietines ir politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės yra sąlyginis ir galiojant žmogaus teisių universalumo bei tarpusavio sąsajos principams nėra išsamus.

3. Žmogaus teisių skirstymas pagal istorinį susiformavimą į kartas, jas vienareikšmiškai siejant su individualių bei kolektyvinių teisių samprata, taip pat netikslus. Prie kolektyvinių teisių vienareikšmiškai priskiriamos vos kelios teisės, tai - tautų apsisprendimo teisė, tautos teisė laisvai disponuoti savo gamtos turtais ir ištekliais. Visos kitos besiformuojančios trečios kartos teisės, tokios kaip teisė į taiką, teisė į sveiką aplinką, teisė į pažangą, teisė į kultūros paveldo išsaugojimą – traktuojamos ir kaip kolektyvinės, ir kaip individualios. Todėl visų trečiosios kartos teisių priskyrimas kolektyvinėms laikytinas santykinu.

4. Nėra bendrai sutariama ir dėl baigtinio teisių, kurios dėl savo ypatingos svarbos negali būti jokiomis aplinkybėmis apribotos, sąrašo, tačiau egzistuoja bendra nuomonė, kad teisė nebūti kankinamam ar žiauriai baudžiamam bei teisė nebūti laikomam vergijoje vienareikšmiškai laikytinos absoliučiomis. Visos kitos tarptautiniuose, regioniniuose ir nacionaliniuose dokumentuose išvardytos teisės bei laisvės, net teisė į gyvybę, gali būti ribojamos, tačiau toks ribojimas turi būti nustatytas įstatymu, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves,

nepaneigiant teisių ir laisvių prigimties bei jų esmės ir laikantis proporcingumo principo bei tarptautinių įsipareigojimų.

5. Doktrinoje sutinkama nuomonė, kad atsižvelgiant į nacionalinius bei regioninius savitumus, žmogaus teisių ir laisvių katalogas negali būti vienodai formuluojamas skirtingose kultūrose. Tačiau tai, jog valstybės paiso tarptautiniu lygiu nustatyto žmogaus teisių ir laisvių minimumo, jokia būdu nereiškia, kad jos praranda savo kultūrinį identitetą, o bandymai kultūriniu reliatyvizmu pagrįsti žmogaus teisių neigimą, tarptautinėje teisėje neturi jokio teisinio pagrindo. Vadinasi, tarptautinėje bendruomenėje deklaruojamas žmogaus teisių ir laisvių katalogas yra universalus nepriklausomai nuo skirtingo šalių išsivystymo lygio, kultūrinių ypatumų ir kitų veiksnių, o valstybėms išlieka pareiga pripažinti ir gerbti visas tarptautiniu lygiu pripažintas teises bei pagrindines laisves.

Žmogaus teisių ir laisvių katalogo problema

Santrauka

Raktiniai žodžiai: žmogus, teisės, laisvės, katalogas, universalumas.

Šiame darbe bandyta atskleisti žmogaus teisių ir laisvių sampratą, teisių ir laisvių sisteminimo į katalogą būdus, reikšmingiausias katalogo istorinės raidos epizodus, palyginti įvairiose sistemose įtvirtintų katalogų formą bei apimtį, taip pat apžvelgti kai kuriuos katalogo praktinius aspektus – nustatyti žmogaus teisių ir laisvių ribojimo atvejus ir sąlygas, žmogaus teisių ir laisvių sąrašo universalumo lygį kultūrinio reliatyvizmo ir globalizacijos kontekste.

Pirmajame skyriuje atskleidžiama žmogaus teisių ir laisvių samprata, jos susiformavimo filosofiniai, moraliniai, politiniai ir socialiniai pagrindai, pagrindiniai principai, istorinė konstitucinio bei tarptautinio žmogaus teisių ir laisvių katalogo raida. Nors modernios žmogaus teisių sampratos ištakos siekia antikos laikus, politinę išraišką prigimtinės teisės principai įgavo prancūzų ir amerikiečių revoliucijų metu XVIII a. pabaigoje, kuomet buvo įtrauktos į šių valstybių konstitucijas (1787–1791 m.) ir tapo konstitucinių teisių ir laisvių katalogų pavyzdžiais kitoms valstybėms. Prigimtinių žmogaus teisių idėjos populiarumas atgimė XX a., kuomet įvairios aplinkybės lėmė tarptautinės žmogaus teisių teisės atsiradimą. Taip pat šiame skyriuje apžvelgiami teisių ir laisvių klasifikavimo bei sisteminimo ypatumai, išskiriant žmogaus teisių ir laisvių skirstymą tris į kartas pagal jų istorinį susiformavimo laikmetį.

Antrame skyriuje aptariami pagrindiniuose Jungtinių Tautų Organizacijos bei Europos Tarybos žmogaus teisių dokumentuose, taip pat Jungtinių Amerikos Valstijų, Prancūzijos Respublikos, Japonijos ir Lietuvos Respublikos konstitucijose įtvirtinti žmogaus teisių katalogai, glaustai išskiriami šių katalogų panašumai ir skirtumai. Taip pat glaustai apžvelgiamas naujų trečiosios kartos žmogaus teisių – teisės į taiką, teisės į sveiką aplinką (įskaitant teisę į švarų vandenį bei teisę į tabako kontrolę), teisės į pažangą, teisės į kultūros paveldo išsaugojimą – reglamentavimas.

Trečiasis skyrius skirtas kai kuriems žmogaus teisių ir laisvių katalogo praktiniams aspektams atskleisti. Aptariamos žmogaus teisių ir laisvių ribojimo sąlygos bei atvejai, komentuojamas absoliučių teisių katalogas, gilinamasi į žmogaus teisių ir laisvių universalumo klausimą atskleidžiant, kultūrinio reliatyvizmo bei globalizacijos įtaką žmogaus teisių katalogo apimčiai.

The Problem of the Catalogue of Human Rights and Freedoms

Summary

Keywords: human, rights, freedoms, catalogue, universality.

The aim of this thesis is to discuss the comprehension and the scope of the catalogue of human rights and freedoms considering the acknowledgement of the universal nature of human rights and its juridical recognition at international, regional and national levels.

The first section introduces human rights idea as an issue of philosophical, academic and social debates on the concept and founding principles of human rights and freedoms. Furthermore the historical development of modern set of rights is revealed. The idea of fundamental human rights first reflected in the famous documents emanating from the American and French revolutions was gradually developed into widely recognized international and regional human rights system. The Universal Declaration and the International Covenants, which together constitute the International Bill of Rights, have identified a remarkable catalogue of fundamental human rights. In pursuance to define the catalogue, the classification of human rights and freedoms, composed on the grounds of various criteria is also discussed. Accordingly, three main categories of rights and liberties have been addressed: civil and political rights; economic, social and cultural rights and recently developing rights.

The second section discusses the International Bill of Rights reflected in the main human rights documents accepted by of the United Nations Organization and European Council. In order to reveal its compatibility with the international standards, the constitutional set of human rights is also examined by comparing constitutional provisions of USA, France, Japan and Lithuania. In recent years the set of human rights has been expanded to include additional groups and areas of life. The thesis briefly discusses emerging human rights – the right to peace, right to healthy environment, the right to development, the right to cultural heritage and the right to the protection of the human genome.

Third section addresses a comparative analysis of treaty-based standards in relation to revealing the conditions for human rights and freedoms limitations or derogations and defining the set of absolute rights never subject to suspension. It further explores the senses in which human rights catalogue could be described as being universal despite of cultural diversity and argues for the relative universality of internationally recognized human rights and freedoms. Different opinions are represented both contradicting and justifying the globally recognizable human rights concept.

LITERATŪRA

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992) // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Jungtinių Tautų Chartija (1945). – Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948) // Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
5. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.
6. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950) // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
7. Europos Tarybos Europos socialinė chartija (1961).
8. Europos Tarybos Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.
9. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2000)
10. Europos Tarybos Konvencija dėl žmogaus teisių ir jo orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (1997). // Valstybės žinios, 2002-10-09, Nr. 97-4258
11. Jungtinių Tautų deklaracija dėl tautų teisės į taiką (1984).
12. Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos deklaracija dėl visuomenės pasirengimo taikai (1978 m.).
13. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos deklaracija Nr. 41/128 dėl teisės įvystymąsi (1986).
14. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Jungtinių Tautų „Tūkstantmečio deklaracija“, 2000 m. Niujorkas.
15. Jungtinių Tautų Konvencija prieš kankinimą, ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1987) // Valstybės žinios, 2006-07-22, Nr. 80-3141.
16. Jungtinių Tautų Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo apsaugos konvencija (1972) // Valstybės žinios, 2006-06-30, Nr. 73-2766.
17. Jungtinių Tautų Stokholmo konferencijos metu priimta Deklaracija „Dėl žmogaus aplinkos“.
18. Otavos chartija dėl sveikatos skatinimo (1986).
19. Pasaulinės sveikatos organizacijos tabako kontrolės pagrindų konvencija(2003).
20. UNESCO visuotinė žmogaus genomo apsaugojimo ir žmogaus teisiu deklaracija (1997).

21. Amerikos žmogaus teisių konvencija (1969).

Kita norminė literatūra:

22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada Nr. 9-199 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 1995-01-

23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 lapkričio 20 d. nutarimas „Dėl butų privatizavimo“ // Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643.

24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas Nr. 36-915 „Dėl Komercinių bankų įstatymo“ // Valstybės žinios, 1996-04-24.

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 109-3004.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2011 spalio 2d. nutarimas Nr. 85-2977 „Dėl vairuotojo pažymėjimo negražinimo kaip administracinės teisenos užtikrinimo priemonės“ // Valstybės žinios, 2011-10-05.

Specialioji literatūra:

27. Bacevičius V., Beinoravičius D., Birmontienė T., Butvilavičius D., Jarašiūnas, Mesonis G., Pumputis A., Vainiutė M., Vaitiekienė E., S. Vidrinskaitė, Žilys J., Žiobienė E., Varaška M. Konstitucinio reguliavimo įvairovė. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2006.

28. Baltutytė E. Europos socialinė chartija ir socialinės teisės Konstitucijoje // Jurisprudencija, 2002, t. 30(22).

29. Baltutytė E. Socialinės teisės Europos Sąjungoje, leidinys parengtas pagal Tempus Phare projektą „Valstyvės pareigūnų rengimas teisinės sistemos reformai Lietuvoje“. - Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.

30. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. – Vilnius, 2000, T. 15(7).

31. Birmontienė T., Buikienė O., Jarašiūnas E., Mesonis G., Staugaitytė V., Vainiutė M., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija. - Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Vilnius, 2005.

32. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., Maksimaitis M., Mesonis G., Normantas A., Pumputis A., Vaitiekienė E., Vidrinskaitė S., Žilys J. Lietuvos konstitucinė teisė.- Vilnius, 2002.
33. Blinstrubis T. Kai kurie konstitucinės prigimtinės teisės interpretavimo aspektai vadovaujantis tomistine koncepcija // Jurisprudencija. – 2008. -T. 9(111).
34. Ekonominės ir socialinės tarybos 2003 m. Bendrasis komentaras Nr . 15 (2002).
35. Europos Taryba. Europos socialinė chartija: vadovas. Lietuvos žmogaus teisių centras, Europos Tarybos informacijos biuras, 2002.
36. Europos Tarybos Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas // Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys.- Vilnius, 1996.
37. Gaidys G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija. – Vilnius, 2007. T. 3(93).
38. Jarašiūnas E. Apie pirmąsias konstitucijas ir jų reikšmę. Jurisprudencija. – Vilnius, 2010. T. 2(120).
39. Jarašiūnas E. Konstitucijos 18 straipsnis// Teisės problemos. – Vilnius, 1999.
40. Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga // Jarašiūnas E., Žiobienė E., Žalėnienė I., Vidrinskaitė S., Gailiūtė D. Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
41. Jarašiūnas E. Pagrindinių teisių katalogas ir konstitucinė justicija// Žmogaus teisių apsaugos mechanizmas. – Vilnius, 1997.
42. Jarašiūnas, E., Mesonis, G. Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys. Antrasis leidimas. - Vilnius, 2004.
43. Jovaišas K. Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių sisteminė ir loginė analizė // Teisės problemos. – Vilnius, 1999.
44. Lietuvos žmogaus teisių centras. Tautinių mažumų teisės.-Vilnius, 2005.
45. Maksimaitis M. Užsienio teisės istorija.-Vilnius, 2002.
46. Pranevičienė B. Utilitarizmo įtaka žmogaus teisių sistemai // Jurisprudencija. – Vilnius, 2008. T. 4(106).
47. Pumputis A. Žmogaus teisių sistema. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė. - Vilnius, 2003.
48. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1979.
49. Tatarckiewicz W. Filosofijos istorija. Naujųjų amžių filosofija. Vilnius, 2002.
50. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis.- Vilnius, Eugrimas: 2006.
51. Vaišvila A. Teisės teorija // Justitia. – Vilnius, 2009.

52. Vidrinskaitė S. Žmogaus teisių katalogas: Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisinės aktualijos// Jurisprudencija. – Vilnius, 2006. T. 4(82).

Literatūra užsienio kalba:

53. Ayton-Shenker, D. The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity. - United Nations Department of Public Information DPI/1627/HR, March 1995

54. Barendt, E. An Introduction to Constitutional Law. - University College London, Oxford University Press, 1998.

55. Beer L. W., Itoh H. The Constitutional Case Law of Japan, 1970 through 1990. University of Washington Press, Seattle and London, 1996.

56. Craven M. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: A Perspective on its Development. – Oxford University Press, 1995.

57. Domino J. S. Civil Rights and Liberties in the 21st Century. Second Edition.- Longman, 2002.

58. Donnelly J. International Human Rights. Dilemmas in World Politics. – University of Denver: Westview Press, Oxford, 1993.

59. Donnelly J. The Relative Universality of Human Rights//Human Rights Quarterly 29 (2007) P. 281-306 – The Johns Hopkins University Press, 2007.

60. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice.- Cornell University, 2003.

61. Dresler C., Marks S. The Emerging Human Right to Tobacco Control. Human Rights Quarterly, Vol. 28.

62. Economic and Social Council E/C.12/2002/11, 20 January 2003 Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights General Comment No. 15 (2002) The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights).

63. Fitzpatrick, J. Human Rights in Crisis : The International System for Protecting Rights During States of Emergency. - Procedural Aspects of international law series, Vol. 19, - University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1994.

64. Goldsworthy, J. Interpreting Constitutions. A Comparative study. –Oxford University Press, 2006.

65. Grossman C. A. Framework of the Examination of States of Emergency Under the American Convention on Human Rights // American University Journal of International Law and Policy. Vol. 1:35, 1986.

66. Henkin L., Hargrove J. L., Human rights: an Agenda for the next century. - Studies in transnational legal policy No. 26, Washington, D. C., 1994.
67. Heringa A. W., Kiiver Ph. Constitutions Compared: An Introduction to Comparative Constitutional Law. – Intersentia, 2007.
68. Human rights in international law : basic texts. - 3rd ed. - 2007.
69. Human rights in national legislation in aspect of European and international standards : joint Baltic-Norwegian conference, Rīga (Jūrmala), December 1-3, 1992. – Latvian Academy of Sciences, University of Latvia, 1993.
70. James O`Reilly. Human Rights and Constitutional Law : Essays in Honour of Brian Walsh. - 1993.
71. Laqueur W., Rubin B. The Human Rights Reader. – Penguin Books, New York – 1990.
72. Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006.
73. Peerenboom R., Peterson C. J., Chen A. H. Y. Human rights in Asia : a comparative legal study of twelve Asian jurisdictions, France and the USA. - Routledge law in Asia, 2006.
74. Percy R. Luney Jr. and Takahashi K. Japanese Constitutional Law. – University of Tokyo Press, 1993.
75. Rosas A., Helgesen, J., Gomien, D. Human Rights in a Changing East-West Perspective. – 1990, New York.
76. Steiner J. H.; Alston P. International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. oxford University Press: New York, 2000.
77. Weller, M. Universal Minority Rights. A Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies. Oxford, 2007.
78. Williams A. EU Human Rights Policies. A Study in Irony. – Oxford University Press Inc., New York, 2005.
79. World Health Organization, the World Health Report 2003: Shaping The Future 91 (2003).
80. Youngs, R. English, French and German Comparative Law. Cavendish Publishing Limited, 1998.

Internetiniai puslapiai:

81. <http://eur-lex.europa.eu/lt/index.htm> - Oficiali Europos Sąjungos internetinė svetainė.
82. <http://www.who.int/en/> - Oficiali Pasaulio sveikatos organizacijos svetainė.
83. www.cidh.oas.org/DefaultE.htm - Amerikos valstybių žmogaus teisių komisijos (angl. Inter-American Commission on Human Rights) internetinė svetainė.
84. www.coe.int – Europos Tarybos internetinė svetainė.

85. www.constitution.org – Nacionalinės konstitucijos anglų kalba.
86. www.hrw.org/en/publications. – Tarptautinės „Human Rights Watch“ organizacijos internetinė svetainė.
87. www.lrkt.lt – Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo internetinė svetainė.
88. www.lrs.lt – Lietuvos Respublikos Seimo internetinė svetainė.
89. www.manoteises.lt - Lietuvos žmogaus teisių centro internetinė svetainė.
90. www.un.org – Jungtinių Tautų Organizacijos internetinė svetainė.
91. www.unesco.lt/ - Oficiali Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos internetinė svetainė
92. www.unhchr.ch/data.htm - Jungtinių Tautų žmogaus teisių dokumentai.
93. www.house.gov – JAV Atstovų rūmų oficiali internetinė svetainė.
94. <http://www.kantei.go.jp/foreign/index-e.html> – Japonijos Ministro Pirmininko ir jo kabineto oficiali internetinė svetainė.